

Aliaksandr Makarevich / Аляксандр Макарэвіч

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, Беларусь /

Belarusian State University, Belarus

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0327-7008>

e-mail: alyksandrmakarevich@yandex.by

**Састарэлыя англіцызмы ў слоўніках сучаснай
беларускай мовы**

Obsolete anglicisms in the dictionaries of the contemporary Belarusian language
Przestarzałe anglicyzmy w słownikach współczesnego języka białoruskiego

ABSTRACT: The semantics, the reasons for the archaization of anglicisms in the contemporary Belarusian language, and their description in lexicographic editions are examined in this article. It is noted that there is a difference in the explanation of some outdated borrowings and their assignment to outdated vocabulary in Belarusian dictionaries. There are anglicisms that have fallen out of active use, but there is neither an appropriate accompaniment, for example, the mark *obs.* (obsolete), or a chronologically qualitative commentary in lexicographic editions. Certain obsolete English words are used in certain Belarusian dialects. On the other hand, among anglicisms there were found nominations which in the second half of the 20th century, for extralinguistic reasons (actually under the influence of political factors) were added to the obsolete vocabulary and therefore it is appropriate to mark them in dictionaries without the mark *obs.*

KEYWORDS: lexicography, obsolete vocabulary, archaism, historicism, mark, borrowing, anglicism, reasons for archaization.

Англіцызмы, у тым ліку і састарэлыя, уваходзяць у склад лексікі беларускай мовы. На думку мовазнаўцы Марыны Савасцюк, англіцызмы – гэта словы, якія ўтварыліся ў англамоўных краінах; лексемы, утвораныя ад англійскіх слоў; англійскія ўласныя імёны, якія сталі намінальнымі, і вытворныя ад іх; словы з іншых моў, што ў англійскай мове атрымалі новыя значэнні, з якімі прыйшлі ў беларускую мову; абрэвіатуры, якія ўтварыліся ў англійскай мове і выкарыстоўваюцца ў беларускай без змен, незалежна ад перакладу на беларускую мову

[Савасцюк 2019: 17]. У даследаванні прытрымліваемся менавіта гэтага азначэння.

Аб'ектам аналізу з'яўляюцца састарэлыя англіцызмы, запазычаныя беларускай мовай з іншых моў (найперш рускай і польскай) на працягу XX ст. Аснову рэестра састарэлых англіцызмаў складаюць звесткі з тлумачальных слоўнікаў беларускай мовы, *Слоўніка іншамовных слоў* Аляксандра Булыкі (1999), а таксама лексікаграфічнага выдання М. Савасцюк *Англіцызмы беларускай мовы* (2019).

Матэрыял прааналізаваны на падставе даных слоўнікаў сучаснай беларускай мовы XX – пачатку XXI ст., а таксама некаторых слоўнікаў украінскай і рускай моў (усяго – 50 адзінак).

Лексікаграфічныя выданні з'яўляюцца нарматыўнымі даведнікамі, у якіх вызначаецца семантыка, у тым ліку і запазычаных слоў, сфера іх ужывання, указваецца паходжанне, адзначаюцца стылістычныя асаблівасці і г. д. Ад складальнікаў такіх крыніц патрабуецца максімальна ўважлівае і прафесійнае стаўленне да рэгістрацыі назваў разнастайных рэалій грамадскага жыцця. Аднак вывучэнне слоўнікавага матэрыялу паказвае, што значэнне асобных састарэлых запазычаных адзінак акрэсліваецца па-рознаму. У сучаснай беларускай літаратурнай мове ёсць англіцызмы, якія выйшлі з актыўнага ўжытку, аднак адпаведнага суправаджэння, напрыклад паметай *саст.* (састарэлае), ці храналагічна-якасных каментароў у лексікаграфічных выданнях не маюць. З іншага боку, сярод англіцызмаў выяўлены намінацыі, якія ў другой палове XX ст. па экстралінгвістычных прычынах (фактычна пад уплывам палітычных фактараў) былі залічаны ў склад састарэлых, і таму іх мэтазгодна адзначаць у слоўніках без паметы *саст.*

Семантыка пераважнай большасці састарэлых англійскіх назваў у лексікаграфічных выданнях сучаснай беларускай мовы вызначана дакладна: *арферыён* 'музычны струнны шчыпковы інструмент грушападобнай формы, распаўсюджаны ў Англіі, Італіі і Францыі ў XVI–XVII ст.' [Савасцюк 2019: 32]; *байранізм* 'літаратурная плынь пачатку XIX ст., якая ўзнікла пад уздзеяннем творчасці Джорджа Байрана і характарызувалася рамантычным індывідуалізмам, расчараванасцю ў жыцці' [Савасцюк 2019: 40]; *валатюк* '1) адна з першых штучных моў, створаная ў Германіі ў 1879 г. Іаганам Шлеерам; яе меркавалі выкарыстаць у якасці адзінай сусветнай мовы' [ТСБЛМ 2016: 132]; *гомстэд* 'зямельны надзел, які атрымліваў грамадзянін ЗША ў XIX ст. паводле *гомстэд-акта*' [Булыка 1999, I: 396]; *грынбекеры* 'ўдзельнікі фермерскага руху ў ЗША ў першыя дзесяцігоддзі пасля грамадзянскай вайны 1861–1865 гг., якія выступалі супраць скасавання папяровых грошай зялёнага колеру (грынбекаў)' [Булыка 1999, I: 405]; *джэнтры* '1) дробнапамеснае дваранства ў Англіі

ў XVI–XVII ст., якое перабудавала сваю гаспадарку на капіталістычны лад; 2) пашыранае ў еўрапейскай навуковай літаратуры абазначэнне кітайскага феадальнага саслоўя шэньшы' [Булыка 1999, I: 421]; *капігольдтары* 'феадальна залежныя арандатары памешчыцкай зямлі ў Англіі ў XV–XVII ст.' [Булыка 1999, I: 607]; *пакетбот саст.* 'невялікае паштова-пасажырскае марское судна' [Булыка 1999, II: 143]; *портарны '2) у знач. наз. портарная саст. піўная'* [ТСБМ 1980, IV: 293] і інш.

Аднак у тлумачэнні некаторых састарэлых англіцызмаў і аднясенні іх да састарэлай лексікі ў слоўніках сучаснай беларускай мовы назіраецца разнабой. Прыкладзём некалькі такіх прыкладаў. Як шырокаўжывальнае слова *бярданка* зафіксавана ў РБС [1953: 32], БРС [1962: 139], СБМ [1987: 124], БРС [2012, I: 139]. У *Тлумачальным слоўніку беларускай мовы* (1977–1984) семантыка гістарызма падаецца так: *бярданка* 'адназарадная стрэльба, якая была на ўзбраенні рускай арміі ў 1870–1891 гг.' [ТСБМ 1977, I: 442]. БРС [1988, I: 210] адзначае сферу ўжывання ваеннай назвы і суправаджае яе паметамі *ваен. гіст.* Паводле *Слоўніка іншамоўных слоў*, *бярданка* 'адназарадная стрэльба, якая была на ўзбраенні еўрапейскіх армій у канцы XIX ст.' [Булыка 1999, I: 264]. Паметай *гіст.* лексема пазначана ў ТСБЛМ [1996: 101]. Аўтары ТСБЛМ [2016: 128] падаюць гістарычную назву без гэтай паметы. *Бярданка* ў значэнні 'адназарадная вінтоўка старога ўзору' зарэгістравана ў ТСБМДШ [2009: 81].

Яшчэ адзін прыклад лексікаграфічнага разнабою ў фіксацыі састарэлых слоў. У *Тлумачальным слоўніку беларускай мовы* (1977–1984) англіцызм *дрэдноўт* ужываецца са значэннем 'вялікі быстраходны браняносец з магутнай артылерыяй, папярэднік лінейнага карабля' [ТСБМ 1978, II: 204]. Амаль такое самае тлумачэнне дае А. Булыка: *дрэдноўт* (англ. *dreadnought*) 'буйны браняносец з магутнай артылерыяй, папярэднік сучаснага лінкора' [Булыка 1999, I: 428]. Паметай *гіст.* англійская назва пазначана ў ТСБЛМ [2016: 232]. Ф. Піскуноў [2012: 284] фіксуе запазычанне як састарэлы марскі тэрмін (паметы *мар., саст.*).

У сучаснай беларускай літаратурнай мове ёсць англіцызмы, якія, на нашу думку, ужо перасталі актыўна выкарыстоўвацца ў грамадстве і якія мэтазгодна залічыць да састарэлых слоў ці састарэлі асобныя іх значэнні. Такімі назвамі ў беларускай мове з'яўляюцца англіцызмы *ватэрмашына*, *ваўчар 1*, *макінтош*, *пульман*, *пульманаўскі вагон*, *радыёла*, *разерфард*, *ратапрынт*, *фардзон*, *юз* і яго вытворныя *юзіст*, *юзістка*, *юзіраваць* і інш. Прааналізуем гэтыя лексічныя адзінкі падрабязней.

Банкнота. Упершыню назоўнік мужчынскага роду *банкнот* фіксуе *Беларуска-расійскі слоўнік* М. Байкова і С. Некрашэвіча [1928: 9]. У РБС [1937: 8] *банкнота* (ж. р. – А. М.) перакладаецца з рускай мовы на

беларускую як *банкнота*. Аўтары *Беларуска-рускога слоўніка* (1962) тлумачаць: '*банкнота* ж. см. банкнот; *банкнот* м. фін. банкнот' [БРС 1962: 117]. Паводле *Тлумачальнага слоўніка беларускай мовы* (1977–1984), *банкноты*, адз. *банкнот* '1) у СССР – білеты, што выпускаў Дзяржаўны банк у выглядзе грошай, якія былі забяспечаны рэальнымі тавара-матэрыяльнымі каштоўнасцямі; 2) у капіталістычных краінах – крэдытныя грошы, якія выпускаліся эмісійнымі банкамі' [ТСБМ 1977, I: 339]. У *Слоўніку іншамоўных слоў* семантыка запазычання зменена: *банкноты* (англ. banknotes) 'папяровыя грошы, якія ўжываюцца замест металічных і павінны забяспечвацца золатам і іншымі каштоўнымі металамі' [Булыка 1999, I: 204]. Аўтары *Тлумачальнага слоўніка беларускай літаратурнай мовы* (2016) падаюць англійскае слова так: *банкноты* 'грашовыя знакі, зробленыя з паперы ці іншых матэрыялаў, звычайна прамавугольнай формы' [ТСБЛМ 2016: 104]. Да фінансава-эканамічнай лексікі адносіць намінацыю М. Савасцюк [2019: 41]: *банкнота* фін.-эк. 'папяровыя грошы, якія ўжываюцца замест металічных і павінны забяспечвацца золатам і іншымі каштоўнымі металамі'. Можна меркаваць, што ў сучаснай беларускай мове запазычанне мае два значэнні, адно з якіх з'яўляецца састарэлым, а другое – спецыяльным тэрмінам. Таму ў слоўніках прапануем англіцызм падаваць такім чынам: *банкноты* '1) саст. у СССР – білеты, што выпускаў Дзяржаўны банк у выглядзе грошай, якія былі забяспечаны рэальнымі тавара-матэрыяльнымі каштоўнасцямі; 2) фін.-эк. грашовыя знакі, зробленыя з паперы ці іншых матэрыялаў, звычайна прамавугольнай формы'.

Бек. Упершыню ў беларускіх лексікаграфічных выданнях англіцызм *бек* з паметай *спорт*. зафіксаваны ў РБС [1953: 31]. БРС [1988, I: 180], БРС [2003, I: 377] залічылі назву ў склад састарэлых слоў сучаснай беларускай мовы: *бек* II *уст. спарт*. У РБС [2002, I: 88] спартыўны тэрмін з рускай мовы перакладаецца на беларускую як *бек* II *уст. спорт.*; см. *защитник*; рускаму *защитник* у розных значэннях адпавядае *абаронца*, *абаронец*, *заступнік* [РБС 2002, I: 519]. Паводле *Слоўніка іншамоўных слоў*, *бек*² (англ. *back* 'задні') *уст.* 'гулец абароннай лініі ў спартыўных гульнях з мячом або шайбай' [Булыка 1999, I: 216]. У *Беларуска-рускім слоўніку* (1962), *Тлумачальным слоўніку беларускай мовы* (1977–1984), *Слоўніку беларускай мовы* (1987), *Тлумачальным слоўніку беларускай літаратурнай мовы* (2016), *Слоўніку англіцызмаў* (2019) англійскай лексічнай адзінкі няма ўвогуле.

Слоўнікі іншамоўных слоў рускай мовы спартыўную назву падаюць па-рознаму. Як састарэлае найменне *бек* адзначаны ў *Словаре иностранных слов* [1989: 77]: *бек*² *уст.* у спартыўных гульнях з мячом – абаронца. *Словарь иностранных слов и выражений* (1997) залічыў англі-

цызм да шырокаўжывальнай лексікі: *бек* ‘у спартыўных гульнях з мячом (футболе, хакеі і інш.) – абаронца, які гуляе на апошняй лініі, каля сваіх варот’ [Трус, Шубіна 1987: 85].

У сучаснай беларускай мове, на нашу думку, англійская назва *бек* выйшла з агульнага ўжывання і з’яўляецца састарэлым спартыўным тэрмінам. Лексікаграфічнае адлюстраванне запазычання можа быць такім: *бек саст.* ‘гулец абароннай лініі ў спартыўных гульнях з мячом або шайбай; абаронца’.

Ватэрклазет. У *Падручным расійска-крыўскім (беларускім) слоўніку* (1924) запазычанне *ватэрклазет* перакладаецца з рускай мовы на беларускую як ‘адходнае мейсца з напускной вадой; сталец’ [Ластоўскі 1924: 51]. *Беларуска-расійскі слоўнік* (1925), *Расійска-беларускі слоўнік* (1928), *Руска-беларускі слоўнік* (1937), *Русско-белорусский словарь* (1953) англіцызм не адзначаюць увогуле. *Арфаграфічны слоўнік* (1948) фіксуе назву *ватэрклазет* як агульнаўжывальнае слова [Суднік, Лобан 1948: 79]. У БРС [1962: 147], БРС [1988, I: 223] англійскае слова мае памету *уст.* Да састарэлай лексікі адносіцца назва і ў ТСБМ [1977, I: 470]: *ватэрклазет уст.* ‘прыбіральня з водаправодным прыстасаваннем для прамывання ўнітаза’. Аўтары *Слоўніка беларускай мовы* (1987) таксама суправаджаюць запазычанне паметай *уст.*, яго вытворнае *ватэрклазетны* пакідаюць без такой паметы [СБМ 1987: 131]. Паводле *Слоўніка іншамоўных слоў* (1999), *ватэрклазет* лічыцца састарэлым словам да назвы *клазет*: *ватэрклазет уст.* ‘тое, што і *клазет*’ [Булыка 1999, I: 277]; *клазет* ‘прыбіральня з водаправодным прыстасаваннем для прамывання ўнітаза’ [Булыка 1999, I: 655]. У *Тлумачальным слоўніку беларускай літаратурнай мовы* (2016), *Беларускім арфаграфічным слоўніку* (2009) лексемы *ватэрклазет* няма. З паметай *уст.* назва адзначана ў РБС [2002, I: 143]. Англіцызм *ватэрклазет* у значэнні ‘*клазет*’ зафіксаваны ў *Слоўніку архаізмаў і гістарызмаў* С. Струкавай [2007: 94]. *Слоўнік англіцызмаў* (2019) падае запазычанне як шырокаўжывальнае слова: *ватэрклазет* (ад англ. *water-closet*, ад *water* ‘вада’ + *closet* ‘прыбіральня’) ‘прыбіральня з водаправодным прыстасаваннем’ [Савасцюк 2019: 76]. Адзначым, што ў *Беларуска-расійскім (Вялікалітоўска-расійскім) слоўніку* Я. Станкевіча [1990: 850] выраз *патрэбная каморка* перакладаецца на рускую мову як *сортир, уборная, отхожее место*.

Слоўнікі іншамоўных слоў рускай мовы залічваюць найменне *ватэрклазет* да састарэлай лексікі. *Большой толковый словарь иностранных слов* [Надель-Червинская, Червинский 1995, I: 257] і *Словарь русской культуры XVIII–XIX вв.* [Байбурын, Беловинский, Конт 2004: 71] пазначаюць адзінку паметай *уст.* Паводле *Словаря архаізмав* (2009), англіцызм з’яўляецца мнагазначным архаізмам: *ватэрклазет* ‘1) прыбіральня

з водаправодным прыстасаваннем для прамывання судна; 2) прыбіральня' [Смирнов, Глобачев 2001: 45].

Адзначым, што ў сучаснай мове назва *ватэрклазет* больш вядомая па скарачэнні WC. Аднак лічым, што англіцызм выйшаў з актыўнага выкарыстання ў другой палове XX ст. і з'яўляецца састарэлым словам у сучаснай беларускай літаратурнай мове.

Клазет. У *Беларуска-расійскім слоўніку* М. Байкова, С. Некрашэвіча [1928: 187] запазычанне перакладаецца з рускай мовы на беларускую як 'сутачкі, клязэт'. Як шырокаўжывальны англіцызм фіксуюць РБС [1937: 147], РБС [1953: 202], БРС [1962: 392]. У *Тлумачальным слоўніку беларускай мовы* (1977–1984) найменне *клазет* 'тое, што і *ватэрклазет*' лічыцца састарэлым словам (памета ўст.), вытворнае найменне *клазетны* 'які мае адносіны да клазета' падаецца без паметы ўст. [ТСБМ 1978, II: 693]. *Слоўнік беларускай мовы* (1987) суправаджае паметай *уст.* лексічныя адзінкі *клазет*, *клазетны* [СБМ 1987: 341]. У *Тлумачальным слоўніку беларускай літаратурнай мовы* (2016) гэтыя словы не фіксуюцца ўвогуле. *Русско-белорусский словарь* (2002) англіцызм *клазет* не пазначае паметай *уст.* [РБС 2002, I: 635]. Да састарэлай лексікі (памета ўст.) адносіцца найменне ў *Слоўніку беларускай мовы* Вольгі Сіўковіч [2012: 207]. Як агульнаўжывальная назва *клазет* адзначана ў М. Савасцюк: *клазет* (ад англ. *closet*) 'прыбіральня з водаправодным прыстасаваннем для прамывання ўнітаза' [2019: 154].

У сучаснай беларускай мове ўжываецца сінанімічнае назвам *ватэрклазет* і *клазет* найменне *туалет* са значэннем 'прыбіральня'. З 20-х гг. XX ст. запазычанне з французскай мовы фіксуецца слоўнікамі беларускай мовы. Напрыклад, у *Беларуска-расійскім слоўніку* М. Байкова і С. Некрашэвіча рускае *туалет* перакладаецца як *туалет*, *убраньне*, *уборы*, *строі* [1928: 633]. З часам у маўленні менавіта галіцызму *туалет* 'прыбіральня' была аддадзена перавага над англіцызмамі *ватэрклазет*, *клазет*, якія паступова перайшлі ў пасіўны запас лексікі. Такім чынам, у сучаснай беларускай мове англіцызмы *ватэрклазет*, *скарочанае клазет* з'яўляюцца састарэлымі словамі.

Ватэрмашына. Тэкстыльны тэрмін *ватэрмашына* з паметай *тэкст.* фіксуецца ў РБС [1953: 49], РБС [2002, I: 143]. З гэтай паметай лексічныя адзінкі *ватэрмашына*, *ватэршчык*, *ватэршчыца* рэгіструюць БРС [1962: 147], СБМ [1987: 131]. Слоўнікі 20–30-х гг. XX ст., *Тлумачальны слоўнік беларускай мовы* (1977–1984), *Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы* (2016) англіцызмы не адзначаюць увогуле. Паводле *Слоўніка іншамойных слоў*, *ватэрмашына* 'машына для прадзення воўны, ільну' [Булыка 1999, I: 277]. У ім падаецца і скарочаная ад *ватэрмашына* назва *ватэр* (ад англ. *water*, ад англ. *water-machine* 'прадзільная машына') 'тое,

што і *ватэрмашына*' [Булыка 1999, I: 277]. Агульнаўжывальны тэкстыльны тэрмін *ватэрмашына* сучаснай беларускай мовы зарэгістраваны ў працы М. Савасцюк [2019: 204].

Аўтары некаторых слоўнікаў сучаснай рускай мовы залічваюць яго да састарэлых найменняў. Напрыклад, складальнікі *Большого академического словаря русского языка* (2005) пазначаюць паметай *уст.* англійскую назву *ватэрмашына* і яе вытворныя *ватэршычк* 'рабочы тэкстыльнага прадпрыемства, які працаваў на *ватэрмашыне*', *ватэршыца* 'жан. да *ватэршычк*' [*Большой академический словарь русского языка* 2005, II: 341].

Лічым, што і ў сучаснай беларускай мове англіцызм *ватэрмашына* і яго вытворныя *ватэр*, *ватэршычк* 'той, хто працуе на *ватэрмашыне*', *ватэршыца* перайшлі ў пасіўны склад лексікі і з'яўляюцца састарэлымі найменнямі. Таму ў лексікаграфічных выданнях іх мэтазгодна суправаджаць паметамі *саст.*, *тэкст.*

Ватэрпруф. Паводле *Слоўніка іншамойных слоў*, запазычанне *ватэрпруф* (англ. *waterproof* 'воданепранікальнасць') '1) тканіна, якая не прапускае ваду, а таксама вырабы з яе (адзенне, паліто); 2) *перан*. жаночае летняе паліто' [Булыка 1999, I: 277]. Аднак незразумела: навошта ў другім значэнні выкарыстана памета *перан*.? *Русско-белорусский словарь* (2002) найменне *ватэрпруф* адносіць да актыўнай лексікі [РБС 2002, I: 143]. У *Вялікім слоўніку беларускай мовы* Ф. Піскунова запазычанне з англійскай мовы лічыцца мнагазначным састарэлым словам: *ватэрпруф саст.* 'паліто'; 'тканіна' [2012: 161]. Як агульнаўжывальны тэкстыльны тэрмін з удакладненай семантыкай падаецца ў даследаванні М. Савасцюк: *ватэрпруф тэкстыльн.* '1) тканіна, якая не прапускае ваду; 2) вырабы з такой тканіны (адзенне, палаткі)' [2019: 76].

Складальнікі слоўнікаў сучаснай рускай мовы англіцызм уключаюць у склад састарэлай лексікі. У *Большом толковом словаре иностранных слов* (1995) адзінка мае памету *уст.*: *ватэрпруф уст.* '1) непрамакальная тканіна для паліто, палатак і інш.; 2) непрамакальнае паліто; 3) жаночае доўгае летняе паліто' [Надель-Червинская, Червинский 1995, I: 258]. Паводле *Словаря архаизмов* (2001), *ватэрпруф* '1) непрамакальнае паліто; 2) жаночае летняе паліто' [Смирнов, Глобачев 2001: 45]. Англіцызм са значэннем 'непрамакальнае лёгкае жаночае паліто' падаецца ў *Словаре устаревших слов русского языка* [Рогожникова, Карская 2005: 103].

Такім чынам, у сучаснай беларускай мове англіцызм *ватэрпруф* паступова выйшаў з шырокага ўжывання і з'яўляецца састарэлым словам. У лексікаграфічных выданнях прапануем даваць наступнае тлумачэнне тэкстыльнага тэрміна: *ватэрпруф саст.*, *тэкст.* '1) тканіна, якая не прапускае ваду; 2) вырабы з такой тканіны (адзенне, палаткі)'.

Грубера. У *Слоўніку іншамойных слоў* слова *грубера* (англ. *grubber*) – ‘устарэлая назва культыватара для глыбокага рыхлення глебы’ [Булыка 1999, I: 404]. Даследчыца М. Савасцюк лічыць гэту намінацыю агульнаўжывальнай і адносіць да спецыяльнай лексікі сучаснай беларускай мовы: *грубера* тэxn. ‘культыватар для глыбокага рыхлення глебы’ [Савасцюк 2019: 94]. Слоўнікі 20–30-х гг. XX ст., *Русско-белорусский словарь* (1953), *Беларуска-рускі слоўнік* (1962), *Тлумачальны слоўнік беларускай мовы* (1977–1984), *Слоўнік беларускай мовы* (1987), *Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы* (2022) запазычанне з англііскай мовы не фіксуюць. Да састарэлай лексікі, пазначыўшы паметай *уст.* (устарэлае), англіцызм адносяць *Новый словарь иностранных слов* [2005: 280] і *Новейший словарь иностранных слов и выражений* [2007: 249]. Удакладнім, што з 30-х гг. XX ст. французскае слова *культыватар* ‘сельскагаспадарчая прылада для рыхлення глебы і знішчэння пустазелля і пад.’ адлюстроўваецца ў беларускіх лексікаграфічных крыніцах (напрыклад, [РБС 1937: 162]; [РБС 1953: 226]. Паступова яно выцесніла з актыўнага выкарыстання запазычаны з англііскай мовы тэхнічны тэрмін *грубера*. Асноўнай прычынай можа быць тое, што ў сучаснай беларускай мове назва *культыватар* лепш адаптавалася, чым англіцызм *грубера*. Напрыклад, яна мае перавагу па словаўтваральных магчымасцях: ад лексем *культыватар* ёсць вытворныя *культывацыя*, *культываваць*, а ў англіцызма *грубера* – няма. У выніку састарэлы тэхнічны тэрмін англііскага паходжання прапануем адзначаць у слоўніках так: *грубера саст., тэxn.* ‘культыватар для глыбокага рыхлення глебы’.

Грум. У сучаснай беларускай мове лексікаграфічную фіксацыю запазычанне *грум* атрымала ў 20-я гг. XX ст. Так, у *Падручным расійска-крыўскім (беларускім) слоўніку* (1924) англіцызм, магчыма, памылкова, перадаецца праз ‘і’: *грім* англ. ‘конны прыслужнік; гайдук’ [Ластоўскі 1924: 138]. Як агульнаўжывальнае найменне *грум* зафіксаваны ў РБС [1953: 104], БРС [1962: 216] і інш. Складальнікі *Тлумачальнага слоўніка беларускай мовы* (1977–1984) у свой рээстр англіцызм не ўключылі. У *Слоўніку іншамойных слоў* назва тлумачыцца як шырокаўжывальнае слова: *грум* (англ. *groom*) ‘слуга, які суправаджае вярхом конніка, а таксама хлопчык-лакей’ [Булыка 1999, I: 404]. Аўтары *Тлумачальнага слоўніка беларускай літаратурнай мовы* (1996) удакладнілі яго сямантыку, аднак да састарэлай лексікі адзінку не залічваюць: *грум* ‘слуга, які конна суправаджае конніка або едзе на козлах, на задку экіпажа’ [ТСБЛМ 1996: 158]. Аднолькава зафіксаваны англіцызм ва ўсіх пазнейшых выданнях аднатомнага тлумачальнага слоўніка, у тым ліку і ў [ТСБЛМ 2022, I: 199]. У працы М. Савасцюк [2019: 94] даецца аналагічна, як у *Слоўніку іншамойных слоў*, тлумачэнне назве *грум*. У гэтым выпадку відавочнае

адрозненне дыферэнцыйных сем (узрост, від занятку) у значэннях наймення, таму мэтазгодна размежаваць яго значэнні і ў слоўніках сучаснай беларускай мовы фіксаваць: *грум* '1) слуга, які суправаджаў конніка або ехаў на козлах, на задку экіпажа; 2) хлопчык-лакей'.

Адзначым, што лексікаграфічныя выданні іншамоўных слоў рускай мовы таксама размяжоўваюць значэнні наймення. Напрыклад, полісмантычная лексема *грум* адзначана ў *Новом словаре иностранных слов* [2005: 280], *Новейшем словаре иностранных слов и выражений* [2007: 249]: *грум* '1) слуга, які суправаджаў конніка або які ехаў на козлах ці задку экіпажа; 2) *устар.* хлопчык-лакей; 3) конюх'.

Дрэдноўт. Упершыню марская назва *дрэдноўт* з паметай *мор.* зафіксавана ў РБС [1937: 87]. Аналагічна падаецца англіцызм складальнікам і РБС [1953: 128] і БРС [1962: 253]. Аўтары *Тлумачальнага слоўніка беларускай мовы* (1977–1984), не ўказваючы сферу ўжывання лексемы, яе семантыку вызначылі такім чынам: *дрэдноўт* 'вялікі быстраходны браняносец з магутнай артылерыяй, папярэднік лінейнага карабля' [ТСБМ 1978, II: 204]. Мовазнаўца А. Булыка ў *Слоўніку іншамоўных слоў* (1999) удакладніў значэнне англіцызма: *дрэдноўт* 'буйны браняносец з магутнай артылерыяй, папярэднік сучаснага лінкара' [Булыка 1999, I: 428]. У якасці агульнаўжывальнага слова *дрэдноўт* 'вялікі браняносец, папярэднік сучаснага лінейнага карабля' змешчаны ў ТСБЛМ [1996: 185]. ТСБЛМ [2016: 232], ТСБЛМ [2022, I: 232] кваліфікуюць яго як гістарычнае слова (памета *гіст.*) і даюць аналагічнае, як у *Тлумачальным слоўніку беларускай літаратурнай мовы* (1996), тлумачэнне. Ф. Піскуноў адносіць марскі тэрмін *дрэдноўт* да састарэлай лексікі і суправаджае яго адпаведнымі паметамі *мар., саст.* [Піскуноў 2012: 284]. Даследчыца М. Савасцюк залічвае запазычаную з англійскай мовы назву да агульнаўжывальнай ваеннай лексікі (памета *ваен.*) [Савасцюк 2019: 109].

У слоўніках сучаснай рускай мовы *дрэдноўт* падаецца як састарэлае найменне. Так, складальнікі *Словаря иностранных слов и выражений* (1997) адзначаюць: *дрэдноўт* 'састарэлая назва буйных баявых браняваных караблёў з магутнай дальнябойнай артылерыяй; сёння лінкар' [*Словарь иностранных слов и выражений* 1997: 185]. Паводле *Словаря архаізмаў* (2001), англіцызм *дрэдноўт* 'буйны браняносны карабель, папярэднік лінейнага карабля; выкарыстоўваўся ў пачатку XX ст.' [Смирнов, Глобачев 2001: 92]. Такое тлумачэнне дазваляе вызначыць таксама і гістарычныя межы актыўнага ўжывання наймення.

Лічым, што ў сучаснай беларускай мове лексема *дрэдноўт* з'яўляецца састарэлай і ў слоўніках яе семантыку мэтазгодна адзначаць такім чынам: *дрэдноўт саст.* 'буйны браняносец з магутнай артылерыяй, які выкарыстоўваўся ў пачатку XX ст.; сёння лінкар'.

У запазычаным слове *дрэдноўт* адбыліся змены і на арфаграфічным узроўні: да 2008 г. англійская назва ў беларускай мове перадавалася на пісьме як *дрэдноут*. У адпаведнасці з новай рэдакцыяй правілаў беларускага правапісу, цяпер – *дрэдноўт*, паколькі нескладовае ў пішацца пасля галосных пры чаргаванні [у] з [ў] у сярэдзіне слова пасля галосных перад зычнымі.

Клаксан. З паметай *тэхн.* (тэхнічны тэрмін) запазычанне фіксуюць РБС [1953: 201], БРС [1962: 392]. У слоўніках жывой беларускай мовы 20-х гадоў XX ст., *Руска-беларускім слоўніку* (1937), *Тлумачальным слоўніку беларускай мовы* (1977–1984) англіцызма няма ўвогуле, а сінанімічная назва *сігнал* у іх фіксуецца. Паводле *Слоўніка іншамоўных слоў* (1999), *клаксан* (англ. *klakson*) ‘механічны сігнальны гудок аўтамабіля, трактара’ [Булыка 1999, I: 655]. Складальнікі *Тлумачальнага слоўніка беларускай літаратурнай мовы* (1996) удакладнілі семантыку адзінкі і залічылі яе да пасіўнага складу беларускай лексікі (на састарэласць назоўніка *клаксан* указвае прыметнік *ранейшая*): *клаксан* ‘ранейшая назва ўстройства для падачы гукавога сігналу ў аўтамабілі, матацыкле і інш., а таксама сам сігнал’ [ТСБЛМ 1996: 292]. У ТСБЛМ [2016: 365] і ТСБЛМ [2022, I: 365] запазычанне з англійскай мовы тлумачыцца амаль як у *Тлумачальным слоўніку беларускай літаратурнай мовы* (1996), толькі русізм *устройства* заменены на беларускае слова *прыстасаванне*. Як агульнаўжывальны тэхнічны тэрмін *клаксан* зарэгістраваны ў даследаванні М. Савасцюк [2019: 154].

Аўтары *Большаго толкавога слоўаря іностранных слов* (1995) лічаць гэтую назву састарэлай: *клаксан* *устар.* *тэхн.* ‘гукавы сігнал на аўтамабілі ці матацыкле, які прыводзіцца ў рух націсканнем на гумовую грушу і іншым механічным спосабам’ [Надель-Червинская, Червинский 1995, II: 64].

Запазычаная з англійскай мовы лексічная адзінка *клаксан* па сваіх словаўтваральных магчымасцях саступіла лацінізму *сігнал*: у беларускай мове ёсць *сігнал*, *сігналіць*, *пасігналіць*, *сігнальны*, а ад назвы *клаксан* вытворных няма. Таму паступова яна выйшла з актыўнага ўжытку і ў слоўніках тэхнічную назву мэтазгодна пазначаць паметамі *саст.*, *тэхн.*, напрыклад: *клаксан саст.*, *тэхн.* ‘прыстасаванне для падачы гукавога сігналу ў аўтамабілі, матацыкле і інш., а таксама сам сігнал’.

Макінтош. Англіцызм як агульнаўжывальнае слова адзначаны ў РБС [1937: 173], РБС [1953: 243], БРС [1962: 431], СБМ [1987: 372]. *Тлумачальны слоўнік беларускай мовы* (1977–1984) фіксуе назву *макінтош* у значэнні ‘лёгкае летняе паліто, часцей прарызінае’ [ТСБМ 1979, III: 87]. Складальнікі *Слоўніка іншамоўных слоў* (1999) змянілі скалькаванае з рускай мовы найменне *прарызінае* на беларускае

прагумаванае: *макінтош* (англ. *makintosh*, ад Charles Mackintosh 'прозвішча шатл. хіміка') 'лёгкае летняе паліто, часцей прагумаванае' [Булыка 1999, II: 12]. Удкладнена семантыка запазычання ў *Тлумачальным слоўніку беларускай літаратурнай мовы* (2022): *макінтош* 'лёгкае летняе паліто з непрамакальнай тканіны' [ТСБЛМ 2022, I: 412]. У працы М. Савасцюк [2019: 182] англіцызм тлумачыцца, як у *Слоўніку іншамоўных слоў* (1999). Адзначым, што ў гэтым лексікаграфічным выданні падаецца аманімічны тэрмін сферы інфарматыкі і інфармацыйных тэхналогій *макінтош* у значэнні 'камп'ютар фірмы "Apple Computer", не сумяшчальны з ІВМ'.

У некаторых слоўніках іншамоўных слоў рускай мовы назва *макінтош* адносіцца да састарэлай лексікі з указаннем на храналагічныя межы яе актыўнага ўжывання. Паводле *Словаря иностранных слов* (1989), *макінтош* 'плашч з непрамакальнай прарызіненай тканіны, а таксама летняе (звычайна габардзінавае) мужчынскае паліто, якое было ў модзе ў 40–50-х гг. XX ст.' [*Словарь иностранных слов* 1989: 297]. У *Большом толковом словаре иностранных слов* (1995) англійская лексічная адзінка падаецца так: *макінтош* 'летняе (звычайна габардзінавае) мужчынскае паліто тыпу плашча, якое было ў модзе ў 40–50-х гг. XX ст.' [Надель-Червинская, Червинский 1995, II: 223].

У выніку ў другой палове XX ст. назва *макінтош* паступова выйшла з шырокага ўжывання і з'яўляецца састарэлым найменнем у сучаснай беларускай літаратурнай мове. У слоўніках прапануем даваць наступнае тлумачэнне: *макінтош* 'лёгкае летняе мужчынскае паліто з непрамакальнай тканіны, якое было ў модзе ў 40–50-х гг. XX ст.'

Пульман. Упершыню англіцызм *пульман* (памета *разм.*) і яго вытворнае *пульманаўскі* зарэгістравалі складальнікі РБС [1953: 554]. Аналагічна лексема падаецца ў БРС [1962: 767]. У ТСБМ [1980, IV: 518] і *Слоўніку іншамоўных слоў* А. Булыкі запазычанне адзначана як агульнаўжывальнае: *пульман* 'тып вялікага пасажырскага або таварнага вагона' [1999, II: 270]. У *Тлумачальным слоўніку беларускай літаратурнай мовы* (2022) англіцызм не зафіксаваны. Да актыўнай лексікі адносіцца назва ў СБМ [2012: 678]. Тэхнічны тэрмін фіксуе мовазнаўца М. Савасцюк: *пульман тэxn.* 'тып вялікага пасажырскага або таварнага вагона' [Савасцюк 2019: 233].

Як састарэлае найменне *пульман* падаецца лексікаграфічнымі выданнямі іншамоўных слоў сучаснай рускай мовы. У *Большом толковом словаре иностранных слов* М. Надель-Червинской і П. Червинского [1995, II: 522], *Новейшем словаре иностранных слов и выражений* [2007: 672] запазычанне мае памету *уст.* Паводле *Нового словаря иностранных слов, пульман устар.* 'назва чатырохвосевага (г. зн. дастаткова вялікага)

пасажырскага ці таварнага чыгуначнага вагона; названы па прозвішчы прамыслоўца і амерыканскага вынаходніка спальных вагонаў Пульмана (1831–1891)' [2005: 749].

У сучаснай беларускай літаратурнай мове, лічым, найменне *пульман* выйшла з агульнага ўжывання і з'яўляецца састарэлым словам. У лексікаграфічных выданнях англіцызм мэтазгодна падаваць так: *пульман саст.*, *тэxn.* 'тып вялікага пасажырскага або таварнага вагона'. Удакладнім, што запазычанне захавалася ў дыялектнай мове беларусаў. Так, на Брэстчыне кажуць: "Муй бацько казав, шо на станцыі Закруцін стоіть состав, вси вагоны пульманы, вызуть за граніцю зерно" (в. Пажэжын, Маларыцкі раён).

У сучаснай беларускай мове выкарыстоўваецца сінанімічнае *пульману* ўстойлівае словазлучэнне *пульманаўскі вагон*. У *Тлумачальным слоўніку беларускай мовы* (1977–1984) выраз падаецца ў якасці прыкладу да састарэлай назвы *пульман* [ТСБМ 1980, IV: 518]. Слоўнікі сучаснай беларускай мовы спалучэнне *пульманаўскі вагон* не тлумачаць. Лексікаграфічныя выданні рускай мовы словазлучэнне кваліфікуюць як састарэлае. Напрыклад, паводле *Словаря русской культуры XVIII–XIX вв.* А. Байбурина, Л. Беловинского і Ф. Конта [2004: 404], *пульманаўскі вагон* 'цяжкі чыгуначны пасажырскі вагон 1-га класа. Быў абсталяваны двухмеснымі купэ, меў прыгожую аздабу; афарбоўваўся ў сіні колер'. На нашу думку, у сучаснай беларускай мове словазлучэнне *пульманаўскі вагон* мэтазгодна лічыць састарэлым выразам.

Радыёла. Англіскую назву фіксуюць перакладныя слоўнікі РБС [1953: 560]; БРС [1962: 775], СБМ [1987: 667]. Паводле *Тлумачальнага слоўніка беларускай мовы* (1977–1984), *радыёла* 'радыёвяшчальны прыёмнік з электрапрайгравальнікам пласцінак' [ТСБМ 1980, IV: 558]. *Слоўнік іншамоўных слоў* (1999) адзначае англійскае паходжанне лексічнай адзінкі: *радыёла*¹ (англ. *radiola*) 'апарат, у якім спалучаны радыёпрыёмнік з электрапрайгравальнікам грампласцінак' [Булыка 1999, II: 279]. Гэта слова ў значэнні 'апарат, які злучае ў сабе радыёпрыёмнік і прайгравальнік' падае ТСБЛМ [2016: 668]. З паметай *тэxn.* (тэхнічная лексіка) англіцызм адзначаны ў даследаванні М. Савасцюк [2019: 235–236]. Запазычаная назва ўжываецца ў дыялектнай мове беларусаў. На паўночным захадзе Беларусі выкарыстоўваецца форма *радзівола* [СППЗБ 1984, IV: 239]. Як назоўнік мужчынскага роду англіцызм зафіксаваны на Віцебшчыне: *радзівол* [*Рэгіянальны слоўнік Віцебшчыны* 2014, II: 217]. Тэхнічны апарат выйшаў з актыўнага выкарыстання, аднак ніводзін са слоўнікаў сучаснай беларускай мовы не адносіць назву да састарэлай лексікі.

Лексікаграфічныя выданні іншамоўных слоў рускай мовы запазычанне *радыёла* рэгіструюць як састарэлае. З паметай *уст.* назва даецца

ў *Новом словаре иностранных слов* [2005: 755]: *радыёла ўст.* ‘спалучэньне радыёпрыёмніка і прайгравальніка пласцінак, змешчаных у адным апарате’. Да састарэлых слоў (памета *ўст.*) англіцызм залічвае *Новейший словарь иностранных слов и выражений* [2007: 677].

Таму, на нашу думку, у слоўніках сучаснай беларускай мовы тэхнічнае найменне *радыёла* таксама варта суправаджаць паметай *саст.* (састарэлае).

Ратапрынт. Слова *ратапрынт* у значэнні ‘друкарская машына малога фармату, заснаваная на афсетным прынцеце друкавання’ фіксуе ТСБМ [1980, IV: 702]. У СБМ [1987: 702] англіцызм падаецца як агульнаўжывальная назва. Паводле *Слоўніка іншамоўных слоў* (1999), *ратапрынт* (англ. *rotaprint*, ад лац. *rota* ‘кола’ + англ. *print* ‘друк’) ‘малафарматная друкарская машына для друкавання афсетным спосабам’ [Булыка 1999, II: 291]. *Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы* (2016) залічвае запазычанне да спецыяльнай лексікі: *ратапрынт спец.* ‘друкарская машына малога фармату для друкавання малатыражных выданняў з машынапіснага тэксту, а таксама спосаб такога друкавання (афсетны)’ [ТСБЛМ 2016: 703]. У ТСБМДШ [2022: 379] *ратапрынт* ‘друкарская машына малога фармату, якая капіруе ў зменшаным выглядзе машынапісны тэкст’ – актыўная лексічная адзінка ў сучаснай беларускай мове.

Слоўнікі іншамоўных слоў рускай мовы адзначаюць, што тэхнічны тэрмін ужо знаходзіцца ў пасіўным складзе лексікі. *Новый словарь иностранных слов* [2005: 791], *Новейший словарь иностранных слов и выражений* [2007: 708] тлумачаць: *ратапрынт* ‘малафарматная ратацыйная друкарская машына для аператыўнага памнажэння малатыражных выданняў спосабам афсетнага друку; сёння выходзіць з ужытку’.

У сучаснай беларускай літаратурнай мове, лічым, англіцызм *ратапрынт* мэтазгодна лічыць састарэлым словам.

Рэдынгот. З паметай *уст.* англіцызм пазначаны ў РБС [1953: 588]. Паводле *Тлумачальнага слоўніка беларускай мовы* (1977–1984), *рэдынгот уст.* ‘доўгі сурдут шырокага крою для верхавой язды’ [ТСБМ, 1984, V, кн. 2: 606]. У *Слоўніку іншамоўных слоў* (1999) семантыка слова пашырана, паметы *уст.* няма: *рэдынгот* (фр. *redingote*, ад англ. *reding coat* ‘сурдут шырокага крою для верхавой язды’) ‘1) доўгі сурдут шырокага крою для верхавой язды; 2) асаблівы крой жаночага верхняга адзення’ [Булыка 1999, II: 314]. Англійская назва *рэдынгот* ‘род сурдута’ суправаджаецца паметай *уст.* у СБМ [1987: 710], БРС [1988, II: 418], РБС [2002, III: 240], БРС [2003, III: 452]. Слоўнікі беларускай мовы 20–30-х гадоў ХХ ст., *Арфаграфічны слоўнік* (1948), *Беларуска-рускі слоўнік* (1962), *Беларускі арфаграфічны слоўнік* (2009), *Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы* (2022) запазычанне не фіксуюць.

У слоўніках сучаснай рускай мовы ў вызначэнні семантыкі англіцызма назіраецца разнабой. Паводле *Словаря иностранных слов* [1989: 433], *рэдынгот* '1) доўгі сурдут шырокага крою (першапачаткова – для верхавой язды); 2) асаблівы крой дамскага паліто, які нагадвае гэты сурдут'. У *Новом словаре иностранных слов* [2005: 767], *Новейшем словаре иностранных слов и выражений* [2007: 688] семантыка састарэлага наймення вызначана аднолькава: *рэдынгот* 'аблягаючае верхняе адзенне з двума каўнерыкамі, ніжні з якіх аблягаў плечы; з'явіўся ў Англіі ў пачатку XVIII ст. як мужчынскі касцюм для верхавой язды, пазней стаў выкарыстоўвацца жанчынамі; у Расіі ў XIX ст. *рэдынгот* быў звычайным гарадскім адзеннем'.

Прапануем у слоўніках сучаснай беларускай літаратурнай мовы састарэлае запазычанне фіксаваць так: *рэдынгот саст.* '1) доўгі сурдут шырокага крою для верхавой язды; 2) асаблівы крой жаночага верхняга адзення'.

Рэзерфард. У *Слоўніку іншамоўных слоў* (1999) семантыка лексічнай адзінкі вызначана так: *рэзерфард* 'адзінка радыеактыўнасці, якую выцясцяе кюры [Булыка 1999, II: 316]. Тое самае тлумачэнне англіцызма і ў даследаванні М. Савасцюк [2019: 247]. *Тлумачальны слоўнік беларускай мовы* (1977–1984), *Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы* (2022), *Слоўнік беларускай мовы* (1987), перакладныя слоўнікі (*Русско-белорусский словарь* (1953), *Беларуска-рускі слоўнік* (1962), *Русско-белорусский словарь* (2002) і інш.) назву не фіксуюць.

Слоўнікі іншамоўных слоў сучаснай рускай мовы адзначаюць, што англійскі тэрмін з'яўляецца састарэлым. Паводле *Словаря иностранных слов* [1989: 434], *рэзерфард* 'адзінка актыўнасці нуклідаў у радыеактыўных крыніцах, якая выходзіць з ужытку'. *Новый словарь иностранных слов* [2005: 769], *Новейший словарь иностранных слов и выражений* [2007: 690] тлумачаць: *рэзерфард устар.* 'адзінка актыўнасці радыенуклідаў'.

Фактычны матэрыял дазваляе меркаваць, што ў сучаснай беларускай мове назва *рэзерфард* у значэнні 'адзінка актыўнасці радыенуклідаў; кюры' выйшла з шырокага прымянення і з'яўляецца састарэлай.

Фардзон. Упершыню англійская назва трактара *фардзон* з паметай *тэxn.* (тэхнічны тэрмін) зафіксавана ў РБС [1953: 737], хоць пачалі вырабляць такія трактары ў ЗША ў 1917 г. У СССР вытворчасць трактароў "Фардзон-Пуцілавец" была наладжана ў 1924 г. У пацвярджэнне прыклад з беларускага N-корпуса: Паводле перапісу насельніцтва, у 1921 г. вёска, цэнтр гміны Кобрынскага пав. Палескага ваяв., 135 двароў, 666 жыхароў. Побач з вёскай знаходзіўся маёнтак, 4 дамы, 23 жыхары, 665 га зямлі, належаў Раеўскім. Гаспадарка тут была тэхнічна аснашчана: меўся трактар "Фардзон", паравая малацілка, сеялка, культыватары і інш.

Як агульнаўжывальнае слова запазычанне падаецца ў БРС [1962: 980]. *Тлумачальны слоўнік беларускай мовы* (1977–1984), *Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы* (2022), *Русско-белорусский словарь* (2002), *Беларуска-рускі слоўнік* (2003) адзінку *фардзон* не рэгіструюць. Да актыўнай лексікі сучаснай беларускай мовы аднесены англіцызм у СБМ [1987: 839], БАС [2009: 646], СБМ [2012: 856]. Даследчык Ф. Піскуноў лічыць тэхнічную назву састарэлым словам: *фардзон саст.* ‘трактар’ [Піскуноў 2012: 1041]. Паводле Вікіпедыі, марка *фардзон* была знята з вытворчасці і заменена на *форд* у 1964 г. [*Fordson*, online]. Гэта дае падставы меркаваць, што запазычанне *фардзон* з’яўляецца састарэлай лексічнай адзінкай сучаснай беларускай мовы.

Фардызм. Як агульнаўжывальнае найменне *фардызм* адзначае РБС [1953: 737]. Слоўнікі 20–30-х гадоў ХХ ст., *Беларуска-рускі слоўнік* (1962) англіцызм не фіксуюць. У *Тлумачальным слоўніку беларускай мовы* (1977–1984) намінацыі *фардызм* няма, але ёсць лексемы *фардызацыя*, *фардызаваць*. Паводле гэтага лексікаграфічнага выдання, *фардызацыя* ‘капіталістычная сістэма арганізацыі працы, заснаваная на стандартызацыі, тыпізацыі і канвеерызацыі вытворчасці з мэтай максімальнай эксплуатацыі рабочых’ [ТСБМ 1984, V, кн. 2: 112]. *Слоўнік беларускай мовы* (1987) уключыў у свой склад адзінку *фардызм* і яго вытворныя *фардызацыя*, *фардызаваць*, *фардызавацца*, *фардызаваны* [СБМ 1987: 839]. У *Слоўніку іншамовных слоў* (1999) *фардызм* ‘сістэма арганізацыі працы, заснаваная на стандартызацыі, тыпізацыі і канвеерызацыі вытворчых працэсаў; была ўведзена на аўтазаводах ЗША ў першай чвэрці ХХ ст.’ [Булыка 1999, II: 541]. Да актыўнай эканамічнай лексікі (памета эк.) адносяцца словы *фардызм*, *фардызацыя*, *фардызаваць*, *фардызавацца* ў РБС [2002, III: 667], БРС [2003, III: 934–935]. Складальнікі *Беларускай энцыклапедыі* (1996–2004) адзначаюць: *фардызм* ‘сістэма арганізацыі паточнай вытворчасці, якая заключаецца ў яе масавай уніфікацыі і канвеерызацыі вытворчых працэсаў; канвеерная зборка побач з іншымі тэхнічнымі навінамі спрыяла рэзкаму росту вытворчасці працы і зніжэнню сабекошту прадукцыі, стала пачаткам масавай вытворчасці’ [*Беларуская энцыклапедыя* 2003, XVI: 323]. Як фінансава-эканамічны тэрмін англіцызм зафіксаваны ў *Слоўніку* М. Савасцюк [2019: 334].

З паметай *гіст.* эканамічны тэрмін *фардызм* падаецца ў *Большом толковом словаре иностранных слов* М. Надель-Червинской і П. Червинского [1995, III: 300]. *Новейший словарь иностранных слов и выражений* (2007) вызначае семантыку запазычання так: *фардызм* ‘арганізацыя вытворчасці, заснаваная на ўніфікацыі дэталяў і канвеерызацыі; упершыню была ўведзена ў 1910 г. амерыканскімі інжынерамі Генры Фордам (1863–1947) і Фрэдэрыкам Тэйларам (1856–1915)’ [2007: 85].

Такім чынам, у сучаснай беларускай мове англіцызм *фардызм* з'яўляецца гістарычным эканамічным тэрмінам.

Фрэнч. Англіцызм фіксуюць перакладныя слоўнікі РБС [1937: 469]; РБС [1953: 739]; БРС [1962: 988]. Паводле *Тлумачальнага слоўніка беларускай мовы* (1977–1984), *фрэнч* 'прыталеная куртка ваеннага крою з чатырма накладнымі кішэнямі і хлясцікам ззаду' [ТСБМ 1984, V, кн. 2: 157]. У *Слоўніку іншамойных слоў* (1999) адзначана: *фрэнч* (англ. *french*, ад *French* 'імя англ. генерала') 'куртка ваеннага крою з чатырма накладнымі кішэнямі' [Булыка 1999, II: 595]. Як шырокаўжывальнае слова запазычанне падае ТСБЛМ [2016: 887]. У *Слоўніку архаізмаў і гістарызмаў* С. Струкавай [2007: 547] назва з'яўляецца архаізмам сучаснай беларускай літаратурнай мовы. *Слоўнік англіцызмаў* (2019) рэгіструе англіцызм без усякіх памет: *фрэнч* 'куртка ваеннага пакою з чатырма накладнымі кішэнямі' [Савасцюк 2019: 348]. Лексічная адзінка *фрэнч* ужываецца ў дыялектнай беларускай мове. У гаворках Тураўшчыны назва змяніла фанетычнае аблічча і значэнне: *хрэнч*, *фрэнч* 'пінжак' [Тураўскі слоўнік 1987, V: 258]. У жывой народнай мове Беларусі адзначаны такія фанетычныя варыянты, як *хрэнч* [Бялькевіч 1970: 476], *фрэнж* [СГПЗБ 1986, V: 269].

Лексічная адзінка *фрэнч*, на нашу думку, выйшла з актыўнага прымянення ў сучаснай беларускай літаратурнай мове, аднак яна выкарыстоўваецца ў жывой народнай мове.

Хаўбек. Упершыню спартыўны тэрмін *хаўбек* фіксуе *Арфаграфічны слоўнік* М. Судніка і М. Лобана [1948: 233]. Складальнікі *Русско-белорусскага слоўніка* (1953) не ўключылі яго ў састаў лексікаграфічнага выдання, аднак падаюць сінанімічную беларускую назву *паўабаронца* [РБС 1953: 468]. Адзінка *паўабаронца* (пашырылася аканне – А. М.) зафіксавана і ў БРС [1962: 641]. Як састарэлую назву англіцызм фіксуюць складальнікі *Тлумачальнага слоўніка беларускай мовы* (1977–1984): *хаўбек* уст. 'у футболе і хакеі – паўабаронца' [ТСБМ 1984, V, кн. 2: 183]. Спартыўнай намінацыі няма ў слоўніках 20–30-х гг. XX ст., *Беларуска-рускім слоўніку* (1962), *Слоўніку беларускай мовы* (1987), *Беларуска-рускім слоўніку* (2003), *Тлумачальным слоўніку беларускай літаратурнай мовы* (2022). У *Слоўніках* А. Булыкі [1999, II: 607], Ф. Піскунова [2012: 1059] запазычанне адзначаецца як шырокаўжывальнае слова сучаснай беларускай мовы. Аўтары РБС [2002, III: 677] найменне *хаўбек* адносяць да састарэлай лексікі і суправаджаюць паметами *спарт. уст.* Назоўнік *хаўбек* лічыцца актыўным спартыўным тэрмінам у *Слоўніку англіцызмаў* М. Савасцюк [2019: 357].

У *Словаре иностранных слов* (1989) англіцызм мае памету *уст.*: *хаўбек* (англ. *half-back*) уст. 'у спартыўных гульнях з мячом (напрыклад, у футболе) – паўабаронца' [1989: 557].

У сучасным маўленні замацавалася ўласнабеларуская спартыўная назва *паўабаронца*, якую звычайна ўжываюць спартыўныя каментатары ці журналісты. Англіскае слова *хаўбек* мэтазгодна лічыць састарэлым і ў лексікаграфічных выданнях яго суправаджаць паметай *саст.*

Хаўтайм. У склад актыўнай лексікі сучаснай беларускай мовы запазычанне залічана ў *Арфаграфічным слоўніку* М. Судніка і М. Лобана [1948: 233]. У [ТСБМ 1984, V, кн. 2: 183] англіцызм з'яўляецца архаізмам: *хаўтайм уст.* 'палавіна гульні ў футболе і хакеі з мячом'. У *Слоўніку іншамоўных слоў* (1999) спартыўная назва зафіксавана без паметы *саст.*: *хаўтайм* (англ. *half-time*, ад *half* 'напалову' + *time* 'час') 'палавіна гульні (45 мінут) у футболе і хакеі' [Булыка 1999, II: 607]. Удакладнім, што ў хакеі з мячом, як і ў футболе, гульня доўжыцца два таймы па 45 хвілін. У хакеі з шайбай гульня – тры перыяды па 20 хвілін. У дадзеным выпадку незразумела: пра які хакей (з шайбай ці з мячом?) ідзе гаворка. *Русско-белорусский словарь* (2002) рускае слова *хавтайм* перакладае на беларускую мову як *хаўтайм* і суправаджае паметамі *спорт. уст.* [РБС 2002, III: 677]. Вялікі *слоўнік беларускай мовы* Ф. Піскунова фіксуе спартыўны тэрмін *хаўтайм* без паметы *саст.* [2012: 1059]. Як і ў *Слоўніку іншамоўных слоў* (1999), вызначана семантыка запазычанага наймення ў *Слоўніку англіцызмаў* М. Савасцюк [2019: 357]. Нягледзячы на лексікаграфічны разнабой, маўленчая практыка паказвае, што спартыўная назва *хаўтайм* (як і *бек*, *хаўбек*) выйшла з актыўнага выкарыстання і з'яўляецца састарэлым найменнем у сучаснай беларускай літаратурнай мове. У слоўніках англіцызм мэтазгодна пазначаць, як у *Тлумачальным слоўніку беларускай мовы* (1977–1984): *хаўтайм саст.* 'палавіна гульні ў футболе і хакеі з мячом'.

Юз. Англіцызм атрымаў фіксацыю ў слоўніках сучаснай беларускай мовы ў другой палове XX ст. У РБС [1953: 784] адзінка *юз* суправаджаецца паметай *тэл.* (тэлеграфія), яе вытворныя *юзіст*, *юзістка* – без гэтай паметы. Да спецыяльнай лексікі (памета *спец.*) адносяць запазычанне *юз* аўтары *Беларуска-рускага слоўніка* (1962), *юзіст*, *юзістка* паметы *спец.* не маюць [БРС 1962: 1043]. Складальнікі *Тлумачальнага слоўніка беларускай мовы* (1977–1984) назвы *юз*, *юзіст*, *юзістка*, *юзіраваць* уключаюць у склад спецыяльнай лексікі: *юз*¹ *спец.* 'літарадрукавальны тэлеграфны апарат', *юзіраваць спец.* 'перадаваць інфармацыю па юзу¹', *юзіст спец.* 'тэлеграфіст, які працуе на юзе', *юзістка спец.* 'жан. да юзіст' [ТСБМ 1984, V, кн. 2: 484]. У *Слоўніку іншамоўных слоў* (1999) англіцызм *юз* тлумачыцца, як у *Тлумачальным слоўніку беларускай мовы* (1977–1984), аднак падаецца без паметы *спец.* [Булыка 1999, II: 732]. Складальнікі *Тлумачальнага слоўніка беларускай літаратурнай мовы* (2022) запазычаную назву *юз* і яе вытворныя не адзначаюць. *Слоўнік*

англіцызмаў (2019) удакладніў семантыку тэхнічнага тэрміна: *юз тэxn.* 'электрамеханічны літарадрукавальны тэлеграфны апарат з клавіятурай арыгінальнай канструкцыі (якая нагадвае клавіятуру раяля); створаны Джонам Юзам у 1855 г.' [Савасцюк 2019: 385]. У Вялікім слоўніку беларускай мовы Ф. Піскунова лексічныя адзінкі *юз*, *юзістка* падаюцца як агульнаўжывальныя словы, *юзіст* залічваецца да састарэлай лексікі: *юзіст* 'саст. да тэлеграфіст' [2012: 1127]. У наш час змяніліся тэхналогіі, літарадрукавальны тэлеграфны апарат *юз* даўно ўжо не прымяняецца. Таму лічым, што тэхнічны тэрмін *юз* і яго вытворныя *юзіст*, *юзістка*, *юзіраваць* з'яўляюцца састарэлымі намінацыямі і ў лексікаграфічных выданнях сучаснай беларускай мовы іх варта суправаджаць паметай *саст.*

Сярод запазычанняў з англійскай мовы ёсць словы, якія, на нашу думку, да нядаўняга часу па экстралінгвістычных прычынах залічваліся да састарэлых у сучаснай беларускай літаратурнай мове. Аднак у выніку грамадска-палітычных, сацыяльна-эканамічных і інш. пераўтварэнняў у Беларусі ў 90-я гады ХХ ст. – пачатку ХХІ ст. яны зноў сталі актыўна ўжывацца, напрыклад: *галкіпер*, *дэндзі*, *ментар*, *парламент* '1) вышэйшы заканадаўчы орган буржуазнай дзяржавы, заснаваны часткова або поўнасю на выбарных органах', *профiт*, *раўт*. Гісторыю выкарыстання гэтых адзінак у беларускай мове вывучым больш падрабязна.

Галкіпер. З паметай *спорт*. тэрмін зафіксаваны ў РБС [1937: 59]. У *Русско-белорусском словаре* (1953) адзначана сінанімічнае запазычання слова *варатар*, лексемы *галкіпер* – няма РБС [1953: 73]. БРС [1962: 199] перакладае: *галкіпер см.* вратарь. У склад састарэлых назваў сучаснай беларускай мовы англіцызм уключылі складальнікі *Тлумачальнага слоўніка беларускай мовы* (1977–1984): *галкіпер уст.* 'варатар' [ТСБМ 1978, II: 20]. Усе пазнейшыя лексікаграфічныя выданні сучаснай беларускай мовы [*Слоўнік беларускай мовы* (1987), *Беларуска-рускі слоўнік* (1988), *Беларускі арфаграфічны слоўнік* (2009), *Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы* (2022) і інш.] падаюць запазычанне з англійскай мовы як агульнаўжывальнае слова. Напрыклад, *Слоўнік іншамоўных слоў* (1999) адзначае: *галкіпер* (англ. *goalkeeper*, ад *goal* 'вароты' + *keeper* 'стараж') 'варатар у футболе, хакеі, рэгбі, ватэрполе' [Булыка 1999, I: 306]. Слоўнікі беларускай мовы 20-х гадоў ХХ ст. спартыўны тэрмін не фіксуюць увогуле.

У лексікаграфічных выданнях іншамоўных слоў рускай мовы англіцызм падаецца таксама па-рознаму. *Словарь иностранных слов* [1989: 139] фіксуе намінацыю *галкіпер* без паметы *уст.* Паводле *Большого толкового словаря иностранных слов* (1995), запазычанне – уласна лексічны архаізм: *галкіпер устар. спорт.* 'варатар – ігрок футбольнай ці

хакейнай каманды, задача якога – абарона сваіх варот ад мяча ці шайбы праціўніка’ [Надель-Червинская, Червинский 1995, I: 355].

Слоўнікі ўкраінскай мовы фіксуюць спартыўную назву як агульнаўжывальную, напрыклад: *галкіпер* ‘тое, што і варатар 2’ [Великий тлумачний словник сучасної української мови 2001: 188]; варатар ‘2) член спартыўнай каманды (футбольнай, хакейнай і г. д.), які абараняе вароты; галкіпер’ [Великий тлумачний словник сучасної української мови 2001: 158].

Англіцызм *галкіпер*, на нашу думку, быў аднесены да састарэлай лексікі па экстралінгвістычных прычынах. Як адзначае Леанід Крысін, для пасляваеннага часу (канец 40-х – пачатак 50-х гадоў XX ст.) у сувязі з актывізацыяй ідэалагічнай барацьбы, якая разгарнулася ў СССР супраць “каспалітызму” і “нізкапаклонства перад Захадам”, характэрна амаль поўнае адмаўленне запазычанняў і, больш за тое, імкненне замяніць раней асвоеныя лексічныя запазычанні словамі роднай мовы [Крысін 1968: 141–144]. Некаторыя тэрміны на пэўны час выходзілі з ужытку і замяняліся словамі роднай мовы, напрыклад, з’явіліся *трактарная лапата* замест *грэйдар*, *варатар* замест *галкіпер* і інш.

У наш час у сучаснай беларускай мове больш актыўна ўжываецца і састарэлае найменне *брамнік* як сінонім да слоў *варатар*, *галкіпер*. ТСБМДШ [2009: 74] яго семантыку вызначае так: брамнік ‘1) *устар.* вартаўнік, дзяжурны пры браме; 2) варатар’. Дапоўнім, што ў 20-я гг. XX ст. В. Ластоўскі прапанаваў беларускі варыянт *варотнік* [Ластоўскі 1924: 91], які таксама можна выкарыстоўваць у якасці сінанімічнай назвы да лексем *варатар*, *галкіпер*. Сёння ў сучаснай беларускай мове англійскі спартыўны тэрмін *галкіпер* знаходзіцца ў актыўным выкарыстанні і выступае ў якасці сінанімічнай назвы беларускім *брамнік*, *варатар*.

Дэндзі. У В. Ластоўскага [1924: 145] англійскае слова перакладаецца з рускай мовы на беларускую як *модны франт*; *франт*. Нескланяльны назоўнік *дэндзі* адзначаюць РБС [1937: 72], *Арфаграфічны слоўнік* М. Судніка і М. Лобана [1948: 104], БРС [1962: 261], СБМ [1987: 225]. У ТСБМ [1978, II: 237] англіцызм залічаны да састарэлай лексікі: *дэндзі ўст.* ‘вытанчана, элегантна адзеты свецкі чалавек; франт’. Як шырокаўжывальнае слова запазычанне падаецца ў *Слоўніку іншамоўных слоў* (1999): *дэндзі* (англ. *dandy*) ‘элегантна апрануты свецкі чалавек’ [Булыка 1999, I: 476]. Слоўнікі жывой мовы 20-х гг. XX ст., *Русско-белорусский словарь* (1953), *Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы* (2022) англіцызм не фіксуюць увогуле. У РБС [2002, I: 358] слова *дэндзі* з паметай *уст.* адпавядае рускаму *денди*; без такой паметы вытворнае ад *дэндзі* слова *дэндзізм* перакладаецца як *дэндзізм*. Паводле *Школьнага тлумачальнага слоўніка беларускай мовы* Галіны Малажай і Ларысы

Яўдошынай, *дэндзі* – уласна лексічны архаізм (памета *уст.*) [2013: 154]. М. Савасцюк удакладніла семантыку запазычання і лічаць яго шматзначным актыўным словам: *дэндзі* ‘1) падкрэслена элегантна апрануты свецкі чалавек; 2) элегантны стыль у адзенні, якое шыецца з дарагіх тканін прыглушаных колераў (звычайна карычневага, бэжавага, шэрага, аліўкага), як правіла, з белай кашуляй і гальштукам’ [Савасцюк 2019: 118].

У слоўніках іншых моў, найперш рускай і ўкраінскай, англійскае найменне таксама падаецца па-рознаму. Як экзатычнае слова *дэндзі* фіксуе *Большой толковый словарь иностранных слов* (1995): *дэндзі экзат.* ‘элегантна апрануты свецкі чалавек, заканадаўца моды’ [Надель-Червинская, Червинский 1995, I: 402]. А. Байбурын, Л. Беловинский і Ф. Конт тлумачаць: *дэндзі* ‘ў XIX ст. мужчына свецкага грамадства, прадстаўнік “залатой моладзі”, які “жыў” модна, бліскуча, экстравагантна, з адценнем пагардлівасці’ [2004: 133–134]. У *Новейшем словаре иностранных слов и выражений* англіцызм з’яўляецца мнагазначнай назвай: *дэндзі* ‘1) першапачаткова элегантна апрануты свецкі чалавек; 2) шчогаць, франт’ [2007: 268]. У *Словаре устаревших слов русского языка* значэнні састарэлай назвы аб’яднаны ў адно: *дэндзі* ‘вытанчана і модна апрануты свецкі чалавек; шчогаць, франт’ [Рогожникова, Карская 2005: 191]. Складальнікі *Великого тлумачнаго словніка сучасноў украінскай мовы* (2001) англіцызм не адзначаюць, але ўключаюць у склад слоўніка састарэлую лексему *дэндзізм* (памета *саст.*) у значэнні ‘імкненне да вытанчаных манер, імкненне элегантна апранацца’ [2001: 214]. Паводле *Словаря русской культуры XVIII–XIX вв., дэндзізм* узнік пад уплывам Джона Байрана ў эпоху Рамантызму і пратрымаўся да пачатку XX ст. [Байбурын, Беловинский, Конт 2004: 133–134].

У сучаснай беларускай мове, лічым, англіцызм *дэндзі* можна выкарыстоўваць без усякіх абмежаванняў.

Раўт. Паводле *Падручнага расійска-крыўскага (беларускага) слоўніка* (1924), *раўт* ‘званы вечар без танцаў’ [Ластоўскі 1924: 607]. Як агульнаўжывальная лексема англіцызм ужываецца ў РБС [1953: 586], БРС [1962: 815]. Упершыню запазычанне *раўт* залічылі да састарэлай лексікі складальнікі *Тлумачальнага слоўніка беларускай мовы* (1977–1984): *раўт уст.* ‘урачысты, званы вечар, прыём’ [ТСБМ 1983, IV: 703]. У СБМ [1987: 702], БРС [1988, II: 403], *Слоўніку іншамоўных слоў* А. Булькі [1999, II: 292], РБС [2002, III: 234]), БРС [2003, III: 420] найменне пазначана паметай *уст.* Аўтары *Тлумачальнага слоўніка беларускай літаратурнай мовы* (1996) удакладнілі семантыку слова: *раўт. уст.* ‘урачысты вечар без танцаў; прыём’ [ТСБЛМ 1996: 561]. Яго фіксуе і мовазнаўца Святлана Струкава [2007: 444]. У *Тлумачальным слоўніку беларускай мовы* Артура Баханькова, Іосіфа Гайдукевіча і Паўла Шубы функцыю паметы *саст.*

выконвае прыслоўе “даўней” [1990: 242]. Аднак ад пачатку 2000-х гадоў складальнікі лексікаграфічных выданняў англіцызм *раўт* пачалі падаваць без паметы *ўст.*, тым самым яны вяртаюць назву ў актыўную сферу выкарыстання. Так, А. Булыка, змяніўшы семантыку запазычання, адзначае: *раўт* (англ. *rout*) ‘прыём, які часта мае палітычнае значэнне (напр. дыпламатычны р.)’ [Булыка 2005: 235]. Як агульнаўжывальнае слова *раўт* выкарыстоўваецца ў *Вялікім слоўніку беларускай мовы* Ф. Піскунова [2012: 864], БРС [2012, III: 407], ТСБЛМ [2016: 704], ТСБЛМ [2022, II: 220]. Да актыўнай лексікі сферы сацыялогіі і паліталогіі адносіцца англіцызм у *Слоўніку* М. Савасцюк [2019: 237]: *раўт сац.-паліт.* ‘урачысты званы вечар, прыём, які часта мае палітычнае значэнне (дыпламатычны р.)’. Пачынаючы з 90-х гадоў ХХ ст. назву *раўт* сталі больш актыўна ўжываць і сродкі масавай інфармацыі, напрыклад: *Не проста мастацкая атмасфера, а сапраўдны свецкі раўт чакае ў музеі, дзе збяруцца музыкі, літаратары ды мастакі* (ЛіМ, 19.05.2017) [цыт. па: Савасцюк 2019: 237]. Усё гэта дае падставу сцвярджаць, што састарэлы англіцызм *раўт* паступова становіцца агульнаўжывальным словам у сучаснай беларускай мове.

Ментар. У В. Ластоўскага [1924: 324] запазычанне *ментар* перакладаецца з рускай мовы на беларускую як *вучыцель, кіраўнік*. Паводле *Расійска-беларускага слоўніка* (1928), *ментар* ‘выхавальнік, настаўнік’ [Байкоў, Некрашэвіч 1928: 227]. *Руска-беларускі слоўнік* (1937) лексему не фіксуе. Як агульнаўжывальныя адзінкі *ментар*, *ментарскі* падаюцца ў РБС [1953: 253]. Упершыню да састарэлай лексікі гэтыя назвы залічылі складальнікі БРС [1962: 445], адзначыўшы і іх стылёвыя асаблівасці (паметы *ўст.*, *іран.*). Аналагічна падаецца слова *ментар* і ў перавыданнях даведніка (напрыклад, БРС [1988, I: 689]; БРС [2003, II: 372]). У *Тлумачальным слоўніку беларускай мовы* (1977–1984) запазычанне *ментар* з’яўляецца семантычным архаізмам у сучаснай беларускай мове, тут жа зафіксавана і яго вытворнае *ментарскі*: *ментар* ‘1) *уст.*, *іран.* настаўнік, выхавальнік, кіраўнік... (Ад імя Ментара – выхавальніка Тэлемака, сына Адысея з паэмы Гамера “Адысея.”); *ментарскі* *ўст.*, *іран.* ‘які мае адносіны да *ментара*, уласцівы *ментару* (у 1 знач.); павучальны’ [ТСБМ 1979, III: 136]. Да актыўнай лексікі адносяцца назвы *ментар*, *ментарскі* ў СБМ [1987: 384]. Паводле *Слоўніка іншамойных слоў* (1999), шырокаўжывальны назоўнік *ментар* прыйшоў у беларускую мову з грэчаскай праз французскую: *ментар* (фр. *mentor*, ад гр. *Mentor*) ‘настаўнік, выхавальнік, дарадчык (з адценнем іроніі)’ [Булыка 1999, II: 55]. Ва ўсіх выданнях аднатомнага *Тлумачальнага слоўніка беларускай літаратурнай мовы* (1996; 1999; 2002; 2005; 2016; 2022) запазычанне з’яўляецца састарэлай лексмай, напрыклад: *ментар уст.* ‘настаўнік, выхавацель // ментарскі’ [ТСБЛМ 2016: 427]. Як іранічная назва *ментар* ‘настаўнік,

выхавальнік, кіраўнік' зафіксаваны ў *Слоўніку архаізмаў і гістарызмаў* С. Струкавай [2007: 330]. У ТСБМДШ [2009: 266] састарэлае найменне адзначана без адцення іранічнасці: *ментар устар*. 'выхавальнік, настаўнік, дарадчык'. Паводле *Слоўніка беларускай мовы* В. Сіўковіч, *ментар* са значэннем 'асоба' адносіцца да актыўнага складу беларускай лексікі [2012: 259]. Даследчыца М. Савасцюк удакладніла семантыку слова і лічыць яго фінансава-эканамічным тэрмінам: *ментар* (ад англ. *mentor* 'настаўнік') *фін.-эк.* 'вопытны саветнік, які сочыць за развіццём кампаніі, праекта, стартапу, дзеліцца прафесійным вопытам; той, хто займаецца ментарынгам' [Савасцюк 2019: 190]. У гэтым жа слоўніку тлумачыцца і вытворнае ад *ментар* найменне: *ментарынг фін.-эк.* 'адзін з метадаў навучання персаналу, калі больш вопытны супрацоўнік дзеліцца сваімі ведамі і ўменнямі з нявопытным навічком на працягу пэўнага перыяду'.

Профiт. У сучаснай беларускай мове выкарыстоўваюцца два варыянты запазычання: *прафiт* і *профiт*. На думку А. Булыкі, слова *прафiт* прыйшло з лацінскай мовы праз французскую: *прафiт* (фр. *profit*, ад лац. *profectus* 'поспех') [Булыка 1999, II: 249]. Паколькі французская мова мае фіксаваны націск, таму ў сучаснай беларускай мове націск у слове *прафiт* падае на другі склад. Іншыя лічаць [Уласевіч, Даўгулевіч 2009: 286] і [Савасцюк 2019: 230], што запазычанне з'яўляецца англіцызмам (англ. *profit*) і пад уплывам англійскай мовы ўзнікла форма *профiт*. Лексікаграфічныя выданні беларускай мовы пачалі фіксаваць запазычанне ў другой палове XX ст. У РБС [1953: 548] рускаму *профит* адпавядаюць словы *прафiт*, *прыбытак*. Як састарэлае найменне (памета *ўст.*) запазычанне *прафiт* падае СБМ [1987: 628]. Акрамя назоўніка *прафiт*, *Слоўнік іншамоўных слоў* (1999) уключае ў склад пасіўнай лексікі і яго вытворнае *прафiтаваць*: *прафiт уст.* 'выгада, прыбытак'; *прафiтаваць* (фр. *profiter*) *уст.* 'атрымліваць выгаду, карыць' [Булыка 1999, II: 249]. Да ўласна лексічных архаізмаў (памета *ўст.*) *прафiт* залічаны ў РБС [2002, III: 114]. У *Вялікім слоўніку беларускай мовы* Ф. Піскунова паметы *ўст.* пры словах *прафiт*, *прафiтаваць* няма [2012: 789]. Фінансава-эканамічны тэрмін зарэгістраваны ў *Слоўніку англіцызмаў* М. Савасцюк: *профiт фін.-эк.* 'выгада' [2019: 230]. Слоўнікі 20–30-х гг. XX ст., *Арфаграфічны слоўнік* (1948), перакладныя (*Беларуска-рускі слоўнік* (1962), *Беларуска-рускі слоўнік* (1988), *Беларуска-рускі слоўнік* 2003), *Тлумачальны слоўнік беларускай мовы* (1977–1984), *Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы* (2022) лексемы *прафiт*, *прафiтаваць*, *профiт* не фіксуюць. Удакладнім, што ў сучаснай англійскай мове *profit* з'яўляецца актыўным мнагазначным словам: *profit* I '1) карыць; 2) прыбытак' [*Універсальны англо-рускі слоўнік сучаснай лексікі* 2006: 825].

Слоўнікі іншамоўных слоў рускай мовы лексему адзначаюць па-рознаму. Да архаізмаў запазычанне залічвае *Словарь иностранных слов: profit* (фр. *profit*) *уст.* ‘прыбытак, барыш, выгада’ [1989: 417]. У *Новейшем словаре иностранных слов и выражений* слова фіксуецца без паметы *уст.* [2007: 667].

Лічым, што ў сучаснай беларускай мове найменне *profit* ці *profit* – фінансава-эканамічны тэрмін і можа выкарыстоўвацца ў якасці сіноніма да беларускіх слоў *прыбытак, выгада*.

Парламент. Упершыню запазычанне фіксуюць слоўнікі беларускай мовы 20-х гг. XX ст. У *Падручным расійска-крыўскім (беларускім) слоўніку* (1924) адзначана: *парламент франц.* ‘сабраньне народных паслоў для кіравання дзяржавай; рада, дзяржаўная рада’ [Ластоўскі 1924: 448]. *Беларуска-расійскі слоўнік* М. Байкова і С. Некрашэвіча перакладае з рускай *парламент* як *парлямэнт, дзяржаўная рада, сойм* [1928: 356]. Падаюцца ў слоўніку і яго вытворныя *парлямэнтар, парлямэнцкі*. З паметай *palit.* англіцызм рэгіструе РБС [1953: 391]. БРС [1962: 627] адзначае найменні *парламент, парламенцкі* без усякіх памет. Паводле ТСБМ [1983, IV: 54], *парламент* ‘1) вышэйшы заканадаўчы орган буржуазнай дзяржавы, заснаваны часткова або поўнасьцю на выбарных органах; 2) пра найвышэйшы заканадаўчы прадстаўнічы орган канстытуцыйнай дзяржавы’. Тут жа даецца *парламентарый* у значэнні ‘член парламента’. У СБМ [1987: 540] запазычанне і яго вытворныя адносяцца да актыўнай лексікі. *Тлумачальны слоўнік беларускай мовы* падае толькі адно значэнне лексічнай адзінкі: *парламент* ‘у буржуазных краінах: вышэйшы заканадаўчы сход з выбарных прадстаўнікоў’ [Баханькоў, Гайдукевіч, Шуба 1990: 206]. Складальнікі *Тлумачальнага слоўніка беларускай літаратурнай мовы* (2016), удакладніўшы семантыку англійскай назвы, фіксуюць *парламент* у значэнні ‘найвышэйшы заканадаўчы і прадстаўнічы орган у дэмакратычных дзяржавах’ [ТСБЛМ 2016: 556]. Такім чынам, у другой палове XX ст. англіцызм *парламент* у значэнні ‘вышэйшы заканадаўчы орган буржуазнай дзяржавы, заснаваны часткова або поўнасьцю на выбарных органах’, адносіўся да пасіўнага складу беларускай лексікі, аднак сёння назва зноў актыўна выкарыстоўваецца ў грамадска-палітычным жыцці Беларусі.

Такім чынам, даследаванне фактычнага матэрыялу дазваляе зрабіць некаторыя вывады. Большасць англіцызмаў перайшла ў склад састарэлай лексікі сучаснай беларускай літаратурнай мовы па *экстралінгвістычных прычынах*: зніклі прадметы, паняцці, з’явы, што яны абазначалі. У мовазнаўстве такія словы агульнапрынята называць гістарызмамі. Асобныя англійскія назвы архаізаваліся пад уплывам палітычных фактараў – у савецкія часы (пачынаючы з 30-х гадоў XX ст.)

ішоў працэс выцяснення з актыўнага ўжытку менавіта запазычанняў, замены іх найперш словамі рускай мовы. Такімі найменнямі з'яўляюцца лексічныя адзінкі *галкіпер, дэндзі, ментар, профіт, раўт*.

Спецыяльныя тэрміны выходзяць з ужытку значна радзей, чым нейтральныя, шырокага выкарыстання словы. У выніку навукова-тэхнічных змен, прымянення новых тэхналогій, з'яўлення новых відаў узбраення і да т. п. архаізаваліся ў другой палове XX ст. англійскія тэхнічныя і вайсковыя назвы: *ватэрмашына, ватэршычк, ватэршычыца, грубер, дрэдноўт, максім, пульман, пульманаўскі вагон, першынг, разерфард, ратапрынт, юз* і яго вытворныя *юзіст, юзістка*.

Змены ў асартыменце вырабаў, новыя тэндэнцыі ў модзе і мадэльным бізнесе паўплывалі на тое, што лексемы *ватэрпруф, макінтош, фрэнч* выйшлі з актыўнага ўжывання ў сучаснай беларускай літаратурнай мове.

Некаторыя англійскія назвы сталі састарэлымі па *інтралінгвістычных прычынах*. У выніку правапісных рэформ беларускай мовы 1933 г. і 2008 г. уласна лексічнымі архаізмамі сталі *блэк, камп'ютэр, камп'ютэршычк, лёкаут, лідэр, лідэрства, менеджэр, менеджэрства, сканэр, фальклёр* і інш. Асобныя запазычанні па сваіх асаблівасцях (словаўтваральных, маўленчых) *ватэрклязет, грубер, клазет, клаксан* не змаглі цалкам асвоіцца ў сучаснай беларускай мове і саступілі сваім канкурэнтным назвам беларускай і іншых моў.

Вызначыць час прыходу, перыяд актыўнага выкарыстання таго або іншага састарэлага запазычанага слова ці выхаду ў пасіўны запас беларускай мовы даволі складана. Аднак у асобных выпадках гэта можна ўстанавіць, напрыклад, у сувязі з амерыканскай дапамогай (ваеннай, тэхнічнай і да т. п.) СССР у гады Вялікай Айчыннай вайны ў беларускую мову прыйшлі англійскія назвы *дуглас, віліс, студэбекер, ленд-ліз* і інш. Аднак ужо ў другой палове 40-х – пачатку 50-х гг. XX ст. гэтыя лексемы, не замацаваўшыся ў мове, перайшлі ў разрад гістарызмаў і цяпер выкарыстоўваюцца толькі пры апісанні падзей Вялікай Айчыннай вайны [*Гістарычная лексікалогія беларускай мовы* 1970: 275].

Асобныя састарэлыя англійскія словы ўжываюцца ў дыялектнай мове беларусаў. Напрыклад, на Віцебшчыне вайсковая назва *бярданка* мае фанетычнае адрозненне: *бірданка* 'буйнакаліберная вінтоўка' [*Мова Сенненшчыны. Дыялектны слоўнік* 2015, I: 70]. Захавала сваю семантыку ў гаворках Брэстчыны лексема *пульман* 'вагон'. З іншага боку, змяніла фанетычнае аблічча і семантыку найменне *фрэнч* у жывой народнай мове Тураўшчыны: *хрэнч, фрэнч* 'пінжак' [*Тураўскі слоўнік* 1987, V: 258]. У дыялектным маўленні беларусаў адзначаны і такія фанетычныя варыянты гэтага англіцызма, як *хрэнч* [Бялькевіч 1970: 476], *фрэнж* [СГПЗБ 1986, V: 269].

У слоўніках беларускай мовы мэтазгодна пазначаць паметай *саст.* такія англіцызмы, як *банкноты 1, ватэрклазет, ватэрпруф, дрэднот, клазет, пульман, рэзерфард, фардзон, хаўбек, хаўтайм, юз, юзіст, юзістка* і інш.

Асобныя англійскія назвы архаізаваліся ў другой палове XX ст. пад уплывам палітычных фактараў: у савецкі час (пачынаючы з 30-х гадоў XX ст.) ішоў працэс выцяснення з актыўнага ўжытку менавіта запазычанняў, замяны іх найперш словамі рускай мовы.

Змены (грамадска-палітычныя, сацыяльна-эканамічныя, у культуры, быце і інш.) у 90-я гады XX ст. – пачатку XXI ст. у Беларусі паўплывалі на тое, што асобныя састарэлыя намінацыі зноў пачынаюць актыўна выкарыстоўвацца ў грамадстве. У сучаснай беларускай літаратурнай мове такімі назвамі з’яўляюцца англійскія лексемы *галкіпер, дэндзі, ментар, парламент 1, профіт (прафіт), раўт*.

References

- Bahan'koŭ Artur, Gajdukevič Iosif, Šuba Pavel. 1990. *Tlumačal'ny sloŭnik belaruskaj movy*. 1-e vyd., перапрац. і дап. Minsk [Баханькоў Артур, Гайдукевіч Іосіф, Шуба Павел. 1990. *Тлумачальны слоўнік беларускай мовы*. 1-е выд., перапрац. і дап. Мінск].
- Vajburin Albert, Belovinskij Leanid, Kont Fransis. 2004. *Poluzabytye slova i značenija: Slovar' russkoj kul'tury XVIII–XIX vv.* Sankt-Peterburg–Moskva [Байбурын Альберт, Беловинский Леонид, Конт Франсис. 2004. *Полузабытые слова и значения: Словарь русской культуры XVIII–XIX вв.* Санкт-Петербург–Москва].
- Vajkoŭ Mikola, Nekrashevič Scjapan. 1925. *Belaruska-rasijski sloŭnik*. Minsk [Байкоў Мікола, Некрашэвіч Сцяпан. 1925. *Беларуска-расійскі слоўнік*. Мінск].
- Belaruskaja encyklapeduja ŭ 18 t.* 2003. T. 16: *Trypali–Hvilinka*. Redkal.: G.P. Paškoŭ i inš. Minsk [Беларуская энцыклапедыя ў 18 т. 2003. Т. 16: *Трыпалі–Хвілінка*. Рэдкал.: Г.П. Пашкоў і інш. Мінск].
- Belaruskі arfaagrafičny sloŭnik*. 2009. Uklad. L. P. Kunccevič, I. U. Kandracenja; pad red. A.A. Lukašanca. Minsk [Беларускі арфаграфічны слоўнік. 2009. Уклад. Л.П. Кунцэвіч, І.У. Кандраценя; пад рэд. А.А. Лукашанца. Мінск].
- Vjal'kevič Ivan. 1970. *Krajoŭy sloŭnik usходnjaj Magil'joŭščyny*. Minsk [Бялькевіч Іван. 1970. *Краёвы слоўнік усходняй Магілёўшчыны*. Мінск].
- Bol'soj akademičeskij slovar' russkogo jazyka v 17 t.* 2004. T. 2: *Blago-Vnjat'*. Red. L.I. Balaxonova. Moskva–Sankt-Peterburg [Большой академический словарь русского языка в 17 т. 2004. Т. 2: *Благо-Внять*. Ред. Л.И. Балахонова. Москва–Санкт-Петербург].
- BRS (*Belorusko-russkij slovar'*). 1962. Uklad. K. Krapiva. Moskva [БРС (*Беларуска-рускі слоўнік*). 1962. Уклад. К. Крапіва. Масква].
- BRS (*Belaruska-ruski sloŭnik u 2 t.*). 1988. 2-e vyd., перапрац. і дап. Uklad. K.K. Atraxovič. Minsk [БРС (*Беларуска-рускі слоўнік у 2 т.*). 1988. 2-е выд., перапрац. і дап. Уклад. К.К. Атраховіч. Мінск].
- BRS (*Belaruska-ruski sloŭnik u 3 t.*). 2003. 3-e vyd. Minsk [БРС (*Беларуска-рускі слоўнік у 3 т.*). 2003. 3-е выд. Мінск].
- BRS (*Belaruska-ruski sloŭnik u 3 t.*). 2012. 4-e vyd., перапрац. і дап. Uklad. A. A. Lukašanec. Minsk [БРС (*Беларуска-рускі слоўнік у 3 т.*). 4-е выд., перапрац. і дап. Уклад. А.А. Лукашанец. Мінск].

- Bulyka Aljaksandr. 1999. *Sloŭnik inšatoinyŭx sloŭ u 2 t.* Minsk [Булыка Аляксандр. 1999. *Слоўнік іншатаіных слоў у 2 т.* Мінск].
- Bulyka Aliaksandr. 2005. *Sloŭnik inšatoinyŭx sloŭ. Aktual'naja leksika.* Minsk [Булыка Аляксандр. 2005. *Слоўнік іншатаіных слоў. Актуальная лексіка.* Мінск].
- Fordson [online] <https://en.wikipedia.org/wiki/Fordson> [дата доступу: 16.09.2023].
- Histryčnaja leksikalohija belaruskaj movy.* 1970. Rėd. A.J.A. Vaxan'koj, A.I. Źuraŭski, M.R. Sudnik. Minsk [Гістарычная лексікалогія беларускай мовы. 1970. Рэд. А.Я. Ваханькоў, А.І. Жураўскі, М.Р. Суднік. Мінск].
- Krysin Leonid 1968. *Inoязычныя slova v sovremennom ruskom literaturnom jazyke.* Moskva [Крысин Леонид 1968. *Іноязычные слова в современном русском литературном языке.* Москва].
- Lastoŭski Vazlaŭ. 1924. *Padručny rasijska-kryŭski (belaruski) sloŭnik.* Koŭna [Ластоўскі Вацлаў. 1924. *Падручны расійска-крыўскі (беларускі) слоўнік.* Коўна].
- Malažaj Galina, Jaŭdošyna Larysa. 2013. *Škol'ny tлумачal'ny sloŭnik belaruskaj movy: darat. dlja ŭstanou agul'naj sjaředn'aj adukacyi z belarus. i rus. movami navučannja.* Minsk [Малажай Галіна, Яўдошына Ларыса. 2013. *Школьны тлумачальны слоўнік беларускай мовы: дапам. для ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі з беларус. і рус. мовамі навучання.* Мінск].
- Mova Sennenščyny. Dyjalektny sloŭnik u 2 t.* 2015. Т. 1: А–О. Uklad. N.M. Bun'ko [i inš.]; navuk. red. V.M. Kurzova, L.P. Kunzevič. Minsk [Мова Сеннешчыны. Дыялектны слоўнік. 2015. Т. 1: А – О. Уклад. Н.М. Бунько [і інш.]; навук. рэд. В.М. Курцова, Л.П. Кунцэвіч. Мінск].
- Nadel'-Červinskaja Margorita, Červinskij Petr. 1995. *Bol'shoj tolkovyj slovar' inostrannyx slov v 3 t.* Т. 1. Rostov-na-Donu [Надель-Червинская Маргарита, Червинский Пётр. 1995. *Большой толковый словарь иностранных слов в 3 т.* Т. 1. Ростов-на-Дону].
- Nekraševič Scjapan, Vajkoj Mikola. 1928. *Rasijska-belaruski sloŭnik.* Minsk [Некрашэвіч Сцяпан, Байкоў Мікола. 1928. *Расійска-беларускі слоўнік.* Мінск].
- NS (*Novyj slovar' inostrannyx slov*). 2005. Red. V.V. Adamčik. Minsk [НС (*Новый словарь иностранных слов*). 2005. Ред. В.В. Адамчик. Минск].
- NS (*Novejšij slovar' inostrannyx slov i vyraženiŭ*). 2007. Uklad. V.V. Adamčuk. Minsk [НС (*Новейший словарь иностранных слов и выражений*). 2007. Ред. В.В. Адамчик. Минск].
- Piskunou Fjodar. 2012. *Vjaliki sloŭnik belaruskaj movy: Arfagrafija, akcentuacyja, paradigmatyka: kalja 223 tysjač sloŭ.* Minsk [Піскуноў Фёдар. 2012. *Вялікі слоўнік беларускай мовы: Арфаграфія, акцэнтуацыя, парадыгматыка: каля 223 тысяч слоў.* Мінск].
- RBS (*Ruska-belaruski sloŭnik*). 1937. Red. A. Aleksandrovič. Minsk [РБС (*Руска-беларускі слоўнік*). 1937. Рэд. А. Александровіч. Мінск].
- RBS (*Russko-belorusskij slovar'*). 1953. Red. Ja. Kolas, K. Krapiva, P. Glebka. Moskva [РБС (*Русско-белорусский словарь*). 1953. Ред. Я. Колас, К. Крапива, П. Глебка. Москва].
- RBS (*Russko-belorusskij slovar' v 3 t.*). 2002. 8-e izd. Minsk [РБС (*Русско-белорусский словарь в 3 т.*). 2002. 8-е изд. Минск].
- Regijanal'ny sloŭnik Vicebščyny ŭ 2 ch.* 2012. Č. 1. Red. L.I. Zlobin [i inš.]. Vicebsk [Рэгіянальны слоўнік Віцебшчыны ў 2 ч. 2012. Ч. 1. Рэд. Л.І. Злобін [і інш.]. Віцебск].
- Rogožnikova Rosa, Karskaja Tat'jana. 2005. *Slovar' ustarevšix slov russkogo jazyka. Po proizvedenijam russkix pisatelej XVIII–XX vv.* Moskva [Рогожнікова Роза, Карская Тат'яна. 2005. *Словарь устаревших слов русского языка. По произведениям русских писателей XVIII–XX вв.* Москва].
- Savascjuk Maryna. 2019. *Anglicyzmy belaruskaj movy: daratožnik.* Minsk [Савасцук Марына. 2019. *Англiцызмы беларускай мовы: дапаможнік.* Мінск].

- SBM (*Slovník belaruskaj movy: Arfaerija. Akcentuacyja. Slovazmjanenne*). 1987. Red. M.V. Biryła. Minsk [СБМ (*Слоўнік беларускай мовы: Арфаэнія. Акцэнтуюцыя. Словазмяненне*). Рэд. М.В. Бірыла. Мінск].
- SBM (*Slovník belaruskaj movy*). 2012. Uklad. N.P. Eŭsievič [i inš.]; navuk. red. A.A. Lukašanec, V.P. Rusak. Minsk [СБМ (*Слоўнік беларускай мовы*). Уклад. Н.П. Еўсіевіч [i інш.]; навук. рэд. А.А. Лукашанец, В.П. Русак. Мінск].
- SGPZB (*Slovník belaruskix gavorak rajnočna-zahodnjaj Belarusi i jae pahraničča ŭ 5 t.*). Т. 1: А–Г. 1979. Uklad. Ju.F. Mackevič, A.I. Grynaveckene, Ja.M. Ramanovič i inš.; red. Ju.F. Mackevič. Minsk [СГПЗБ (*Слоўнік беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча ў 5 т., т. 1: А–Г*). 1979. Уклад. Ю.Ф. Мацкевіч, А.І. Грынавецкене, Я.М. Рамановіч і інш.; рэд. Ю.Ф. Мацкевіч. Мінск].
- Siŭkovič Volga. 2012. *Slovník belaruskaj movy: Arfagrafija. Nacisk. Slovazmjanenne. Stylistyčnuja pamety*. Uklad. V. P. Krasnej. Minsk [Сіўковіч Вольга. 2012. *Слоўнік беларускай мовы: Арфаграфія. Націск. Словазмяненне. Стылістычныя паметы*. Уклад. В.П. Красней. Мінск].
- Slovar' inostrannyx slov*. 1989. 18-e izd., ster. Red. F.N. Petrov. Moskva [*Словарь иностранных слов*. 1989. 18-е изд., стер. Ред. Ф.Н. Петров. Москва].
- Smirnov Il'ja, Globač'ov Maksim. 2001. *Slovar' arhaizmov*. Moskva [Смирнов Илья, Глобачёв Максим. 2001. *Словарь архаизмов*. Москва].
- Stankevič Jan. 1990. *Belaruska-rasijski (Vjalikalitoŭski-rasijski) sloŭnik*. New York [Станкевіч Ян. 1990. *Беларуска-расійскі (Вялікалітоўска-расійскі) слоўнік*. New York].
- Strukava Svjatlana. 2007. *Sloŭnik arhaizmaŭ i historyzmaŭ (pa tvorax belaruskaj mastackaj litaratury i publicystyki)*. Minsk [Струкава Святлана. 2007. *Слоўнік архаізмаў і гістарызмаў (на творах беларускай мастацкай літаратуры і публіцыстыкі)*. 2007. Мінск].
- Sudnik Mixail, Loban Mikola. *Arfagrafičny sloŭnik*. 1948. Red. K. K. Atrahovič. Minsk [Суднік Міхаіл, Лобан Мікола. *Арфаграфічны слоўнік*. 1948. Рэд. К.К. Атраховіч. Мінск].
- Trus Nikolaj, Šubina Tatjana. 1997. *Slovar' inostrannyx slov i vyraženij*. Minsk [Трус Николай, Шубина Татьяна. 1997. *Словарь иностранных слов и выражений*. Минск].
- TSBLM (*Tlumačal'ny sloŭnik belaruskaj litaraturnaj movy*). 1996. Minsk [ТСБЛМ (*Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы*). 1996. Мінск].
- TSBLM (*Tlumačal'ny sloŭnik belaruskaj litaraturnaj movy*). 2016. Uklad.: I.L. Karuloŭ [i inš.]; red. I.L. Karuloŭ. Minsk 2016 [ТСБЛМ (*Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы*). 2016. Уклад.: І.Л. Капылоў [i інш.]; пад рэд. І.Л. Капылова. Мінск].
- TSBLM (*Tlumačal'ny sloŭnik belaruskaj litaraturnaj movy ŭ 2 t., t. 1: A–N*). 2022. Uklad.: I.L. Karuloŭ [i inš.]; red. I.L. Karuloŭ. Minsk [ТСБЛМ (*Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы ў 2 т., т. 1: А–Н*). 2022. Уклад.: І.Л. Капылоў [i інш.]; рэд. І.Л. Капылоў. Мінск].
- TSBM (*Tlumačal'ny sloŭnik belaruskaj movy ŭ 5 t.*). 1977–1984. Minsk [ТСБМ (*Тлумачальны слоўнік беларускай мовы ў 5 т.*). 1977–1984. Мінск].
- TSBMDSz (*Tlumačal'ny sloŭnik belaruskaj movy dlja škol'nikaj*). 2009. Uklad. I.L. Karuloŭ, S.Ja. Rapacevič. Minsk [ТСБМДШ (*Тлумачальны слоўнік беларускай мовы для школьнікаў*). 2009. Уклад. І.Л. Капылоў, С.Я. Рапацэвіч. Мінск].
- TSBMDSz (*Tlumačal'ny sloŭnik belaruskaj movy dlya škol'nikaj*). 2022. Uklad. I.L. Karuloŭ, S.Ja. Rapacevič. Minsk [ТСБМДШ (*Тлумачальны слоўнік беларускай мовы для школьнікаў*). 2022. Уклад. І.Л. Капылоў, С.Я. Рапацэвіч. Мінск].
- Turaŭski sloŭnik u 5 t*. 1987. Т. 5. Uklad. A.A. Kryvicki, G.A. Suxun, I.Ja. Jaškin. Minsk [Тураўскі слоўнік у 5 т. 1987. Т. 5. Склад. А.А. Крывіцкі, Г.А. Цыхун, І.Я. Яшкін. Мінск].

- Ulasevič Viktorija, Daŭgulevič Natallja. *Sloŭnik novyx sloŭ belaruskaj movy*. 2009. Minsk [Уласевіч Вікторыя, Даўгулевіч Наталля. *Слоўнік новых слоў беларускай мовы*. 2009. Мінск].
- Universal'nyj anglo-russkij slovar' sovremennoj leksiki*. 2006. Red. A.Ju. Baženкова. Moskva–Sankt-Peterburg [Универсальный англо-русский словарь современной лексики. 2006. Ред. А.Ю. Баженкова. Москва–Санкт-Петербург].
- Velikij tłumacznij slovník sučasnoï ukrains'koï movi*. 2001. Uklad. V.T. Busel, Kiïv–Irpín' [Великий тлумачний словник сучасної української мови. 2001. Уклад. В.Т. Бусел, Київ– Ірпінь].

STRESZCZENIE: W artykule ukazano semantykę, przyczyny archaizacji anglicyzmów w współczesnym języku białoruskim, ich odzwierciedlenie w publikacjach leksykograficznych. Należy zauważyć, że w wyjaśnieniu niektórych przestarzałych zapożyczeń i zakwalifikowaniu ich do przestarzałego słownictwa w białoruskich słownikach obserwuje się rozbieżność. Istnieją anglicyzmy, które wyszły z aktywnego użytku, jednak odpowiednie elementy towarzyszące, na przykład kwalifikator *sast*. (przestarzałe) lub chronologiczno-jakościowe komentarze w źródłach leksykograficznych nie występują. Niektóre przestarzałe angielskie słowa są używane w dialektach języka białoruskiego, a z drugiej strony, wśród anglicyzmów zidentyfikowano nominacje, które w drugiej połowie XX w. z powodów pozajęzykowych (faktycznie pod wpływem czynników politycznych) zostały zaliczone do przestarzałych i dlatego wskazane jest ich odnotowanie w słownikach bez kwalifikatora.

SŁOWA KLUCZOWE: leksykografia, nieaktualne słownictwo, archaizm, historyzm, kwalifikator, zapożyczenie, anglicyzm, przyczyny archaizacji.

АНАТАЦЫЯ: У артыкуле даследуюцца семантыка, прычыны архаізацыі англіцызмаў у сучаснай беларускай мове, іх адлюстраванне ў лексікаграфічных выданнях. Адзначаецца, што ў тлумачэнні некаторых састарэлых запазычанняў і аднясенні іх да састарэлай лексікі ў беларускіх слоўніках назіраецца разнабой. Ёсць англіцызмы, якія выйшлі з актыўнага ўжытку, аднак адпаведнага суправаджэння, напрыклад, паметай *sast*. (састарэлае) ці храналагічна-якасных каментароў у лексікаграфічных крыніцах не маюць. Асобныя састарэлыя англійскія словы ўжываюцца ў дыялектнай мове беларусаў. З іншага боку, сярод англіцызмаў выяўлены намінацыі, якія ў другой палове XX ст. па экстралінгвістычных прычынах (фактычна пад уплывам палітычных фактараў) былі залічаны ў склад састарэлых, і таму іх мэтазгодна адзначаць у слоўніках без паметы *sast*.

КЛЮЧАВЫЯ СЛОВЫ: лексікаграфія, састарэлая лексіка, архаізм, гістарызм, памета, запазычанне, англіцызм, прычыны архаізацыі.

Data przesłania artykułu: 04.05.2023

Data akceptacji artykułu: 13.09.2023

ABOUT THE AUTHOR / O AUTORZE

Aliaksandr Makarevich / Аляксандр Макарэвіч – Białoruś, Białoruski Uniwersytet Państwowy, doktorant Katedry językoznawstwa białoruskiego; dr, docent; specjalność naukowa: język białoruski; zainteresowania naukowe: język białoruski w XX w.

Adres: Katedra językoznawstwa białoruskiego Białoruskiego Uniwersytetu Państwowego,
ul. Karła Marksa 31, 220030 Mińsk, Białoruś.

Wybrane publikacje (2022–2023):

1. Макарэвіч Аляксандр. 2022. *Адлюстраванне ўстарэлых найменняў у “Тлумачальным слоўніку беларускай мовы” (1977–1984)*. “Роднае слова” № 6: 55–59.
2. Макарэвіч Аляксандр. 2022. *Прыёмы пазначэння ўстарэлых назваў у “Тлумачальным слоўніку беларускай літаратурнай мовы” (1996 і 2016 гг.): параўнальны аспект* “Веснік Брэсцкага ўніверсітэта. Серыя 3. Філалогія. Педагагіка. Псіхалогія” № 3: 21–27.
3. Макарэвіч Аляксандр. 2023. *Устарэлыя паштовыя назвы сучаснай беларускай мовы ў сінхраніі і дыяхраніі*. “Роднае слова” № 1: 50–54.
4. Макарэвіч Аляксандр. 2023. *Устойлівыя словазлучэнні ўстарэлай семантыкі ў тлумачальных слоўніках беларускай мовы*. «Труды БГТУ. Серыя 4» № 1: 140–146.
5. Макарэвіч Аляксандр. 2023. *Устарэлыя русізмы в современном белорусском литературном языке*. «Вестник МГПУ. Серія Филология. Теорія языка. Языковое образование». № 2: 94–104.